

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – «Магістр»

**на тему: Управління формуванням фінансових ресурсів місцевого
бюджету**

Виконав: **Алад'єва Софія Едуардівна**

Керівник: **Гесенко Михайло Миколайович**
к.е.н., професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Рецензент: **Шевченко Наталія Володимирівна**
канд. екон. наук, начальник Управління
Північно-східного офісу Держаудитслужби
в Сумській області

Суми – 2024

АНОТАЦІЯ

Алад'єва С.Е. Управління формуванням фінансових ресурсів місцевого бюджету. Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Сумський національний аграрний університет, Суми, 2024.

Робота присвячена дослідженню теоретико-методичних та практичних питань управління формуванням фінансовими ресурсами місцевих бюджетів. Вивчено стан управління формуванням фінансовими ресурсами місцевого бюджету Сумської МТГ. Встановлено, що основою його формування є власні доходи: податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ). Проведений аналіз наповнення фінансових ресурсів місцевого бюджету показав, що воно здійснюється за рахунок коштів загального та спеціального фонду. Оцінка управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів проводиться в установленому порядку з використанням даних форм фінансової та бюджетної звітності. Доведено, що серед основних заходів, спрямованих на можливе покращення стану фінансового потенціалу місцевих бюджетів та його використання на розвиток соціально-економічної сфери МТГ можуть бути: зниження рівня тіньової економічної діяльності у регіоні; зміцнення податкової дисципліни, скорочення (ліквідація) схем і технологій ухилення від сплати податків; покращення функціонування реального сектора економіки, перш за все, внаслідок посилення контролю за діяльністю збиткових підприємств на території регіону, ОТГ; забезпечення сприятливих умов для розвитку малого й середнього бізнесу; створення робочих місць, тощо. Зроблено пропозицію в питанні удосконалення бюджетного планування використовувати програмно-цільовий метод та економіко-математичне моделювання. Недоліки та недосконалість управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів обумовили потребу вивчення іноземного досвіду формування фінансової бази регіонального самоврядування економічно розвинутих країн (як важливого етапу створення ефективної системи регіональних бюджетів в Україні) в умовах фінансової децентралізації, основу яких складають місцеві податкові надходження. Місцеві податки і збори в Україні встановлюються органами влади, які діють на місцевому рівні, але загальні питання їх справляння регламентуються Податковим кодексом (зі змінами і доповненнями внесеними Законами України).

Ключові слова: фінансові ресурси, місцевий бюджет, управління, доходи, податки, міська територіальна громада, органи місцевого самоврядування.

ABSTRACT

Aladieva Soffiia. Management of the formation of financial resources of local budget. Manuscript.

Work required for the "Master" degree in the specialization 072 "Finance, Banking and Insurance." Sumy National Agrarian University, Sumy, 2024.

The theoretical, methodological, and practical facets of managing the creation of financial resources inside the confines of local budgets are explored in this study. The inquiry evaluates the Sumy Municipal Territorial Community's (MTC) local budget's handling of financial resource formation. It is determined that the basis for its creation consists of proprietary income, which includes both tax and non-tax income, in addition to other non-repayable payments that are mandated by Ukrainian law (transfers, administrative service fees, and proprietary receipts of budgetary institutions). Funds from both the general and special funds are used to support the local budget, according to an examination of its financial resource composition. Data from financial and budgetary reporting forms are used in a systematic assessment of the financial resource management in local budgets. It is demonstrated that important steps to improve the financial potential of local budgets and how they are used to develop the socio-economic sphere of the MTC include lowering the prevalence of shadow economy activities in the area, enforcing stricter tax laws, limiting (or doing away with) tax evasion schemes and technologies, enhancing the functionality of the real sector of the economy by closely monitoring the operations of unprofitable businesses in the area and in local communities, and creating an environment that is conducive to the growth of small and medium-sized businesses and the creation of jobs, among other things. A suggestion is made to improve budget planning through the use of economic-mathematical modeling and program-targeted approaches. The recognized inadequacies and flaws in the local budgets' financial resource management highlight the need to investigate foreign models for developing the financial framework of regional self-governance in developed economies. This is regarded as an essential first step in creating a functional system of regional budgets in Ukraine, especially in the context of financial decentralization when the main source of funding is local tax receipts. In Ukraine, local government entities set local taxes and levies, while the Tax Code governs general matters concerning their collection (including modifications brought about by Ukrainian laws).

Keywords: financial resources, local budget, management, revenues, taxes, municipal territorial community, local self-government bodies.

ЗМІСТ

Скорочення та умовні позначки	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 Теоретико-методичні основи управління формуванням фінансових ресурсів місцевого бюджету	11
РОЗДІЛ 2 Оцінка стану управління формуванням фінансовими ресурсами бюджету Сумської МТГ	24
2.1 Загальна характеристика Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області	24
2.2 Аналіз динаміки і структури формування фінансових ресурсів місцевого бюджету	30
2.3 Оцінка управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету	36
РОЗДІЛ 3 Напрямки удосконалення управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету	43
3.1 Стратегічне (прогнозне) бюджетне планування, як напрям покращення управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету	43
3.2 Програмно-цільовий метод планування як напрям удосконалення управління місцевими та бюджетними програмами	51
3.3 Іноземний досвід бюджетного планування та особливості його застосування в Україні в умовах криз, воєнного часу та опісля	57
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	75

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

АТО	—	адміністративно-територіальна одиниця
БКУ	—	Бюджетний кодекс України
ВВП	—	валовий внутрішній продукт
ДАС	—	Державна аудиторська служба
ДКУ	—	Державне казначейство України
ЕММ	—	економіко-математичне моделювання
ЄБА	—	Європейська Бізнес Асоціація
ЄДРП	—	єдиний державний реєстр підприємств
ІКТ	—	інформаційно-комунікаційні технології
м.	—	місто
МТГ	—	міська територіальна громада
МФУ	—	Міністерство фінансів України
НГК	—	народногосподарський комплекс
ОДА	—	обласна державна адміністрація
ОТГ	—	об'єднана територіальна громада
ОЦВА	—	обласна цивільна військова адміністрація
ПДФО	—	податок на доходи фізичних осіб
ПКУ	—	Податковий кодекс України
ПСО	—	Північно-східний офіс
ПЦМ	—	програмно-цільовий метод
р.	—	рік
тис.	—	тисяч
рф	—	російська федерація
СЕРТ	—	соціально-економічний розвиток територій
СРІ	—	індекс сприйняття корупції
УПСО	—	Управління Північно-східного офісу
ЄС	—	Європейська спільнота

ВСТУП

Актуальність теми. В процесі інтеграції України в Європейську спільноту (який сьогодні відбувається в умовах повномасштабної військової агресії РФ в Україну, активних бойових дій на сході та півдні країни та фінансової нестабільності в державі) важлива роль повинна приділятися питанням управління фінансовими ресурсами за тісної співпраці органів влади усіх рівнів. Як показує світовий досвід, динамічний розвиток держави, окремих її регіонів чи громад у перспективі неможливий без створення дієвого механізму ефективного управління фінансовими ресурсами. Реформа децентралізації влади (розпочалася десять років поспіль з бюджетної децентралізації) була, фактично, однією із провідних ланок вітчизняних реформ до початку війських дій та їх наслідками опісля на деокупованих територіях. Практичний досвід підтверджує, що результатом правильного, впорядкованого управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів є здатність забезпечення цілісної системи реалізації стратегічних пріоритетів розвитку держави.

На жаль, сьогодні внаслідок надмірної централізації влади, відбулися прорахунки у соціально-економічному розвитку держави і, бюджет України із економічного регулятора перетворився на інструмент політичних маніпуляцій, торгів, політичного розбрату й джерело корупційних бізнес-інтересів. Саме тому, на тепер актуальною постала проблема управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, що за умов мирного довоєнного часу в Україні дозволяло територіальним громадам бути здатними забезпечувати виконання завдань в питанні володіння ними відповідним обсягом фінансових ресурсів, необхідних для покриття власних витрат. Їх роль полягає у тому, що через місцеві бюджети мобілізується значна частина фінансових ресурсів, а також відбувається розподіл і перерозподіл цієї частини ресурсів [1].

Суттєвий внесок у розвиток теоретико-методологічних та практичних проблем управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів зробили такі вітчизняні вчені-економісти як: Ю. Волинчук [7], І. Волохова [8,9], Н. Ігнатенко

[11], О. Кириленко [13, 16], Н. Проць [23], Ю. Раделицький [24] і ін..

Разом з тим, на сьогодні у науковій літературі бракує досліджень та не в повній мірі розкриті питання, пов'язані з управлінням фінансовими ресурсами місцевих бюджетів в сучасних умовах (зокрема, в умовах військової агресії РФ та пов'язаною із цією проблемою в Україні кризою) на основі використання системного, комплексного, стратегічного, процесного, прогностного підходів; потребують також подальшого розвитку і удосконалення питання оцінки управління ефективності фінансовими ресурсами в системі місцевих бюджетів, забезпеченні конституційних гарантій, вирішенні соціальних проблем, піднесенні рівня добробуту населення.

Мета кваліфікаційної роботи полягала в узагальненні теоретико-методичних положень управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету, обґрунтуванні напрямків та підходів їх подальшого удосконалення.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначені наступні *завдання*:

- висвітлити теоретичні основи управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів;
- дослідити стан управління фінансовими ресурсами Сумської міської територіальної громади;
- надати загальну характеристику за основними показниками діяльності управління;
- проаналізувати динаміки і структуру формування фінансових ресурсів місцевого бюджету та дати оцінку їх управлінню;
- обґрунтувати напрямки удосконалення управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є процес формування, оцінювання та забезпечення управління фінансовими ресурсами. *Предметом дослідження* стали теоретичні, методичні та практичні основи управління фінансовими ресурсами бюджету Сумської МТГ.

В процесі дослідження були використані такі *методи*: монографічний (при вивченні теоретичних основ, критеріїв та показників управління фінансовими

ресурсами; статистичний аналіз (при вивченні порівняння, оцінці та інтерпретації фактичних даних щодо діяльності досліджуваного об'єкту); графічний (при наочному зображенні викладених положень); розрахунково-аналітичний (при оцінці управління фінансовими ресурсами); системний підхід (для визначення складових загального процесу управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів).

Науково-практична значимість одержаних результатів роботи полягає у вдосконаленні аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень щодо управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів.

Інформаційною базою дослідження послужили: положення законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України, наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, офіційна інформація Міністерства фінансів України, дані Держстату України, фінансової звітності, довідкова інформація з офіційних інтернет-видань, а також власні напрацювання за темою дослідження.

Окремі положення кваліфікаційної роботи знайшли відображення в матеріалах III *International Scientific and Theoretical Conference «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations»* (Amsterdam, 20.01.2023р.), збірнику науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів СНАУ (Суми, 25 квітня 2023 р.).

Одержані результати можуть бути використані у подальших дослідженнях проблем підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами та її удосконалення, у навчальному процесі при викладанні та вивченні дисциплін фахової підготовки бакалаврів і магістрів спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 38 найменувань та додатків. Основний текст викладений на 70 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

За сучасних умов розвитку економічних відносин в Україні надзвичайно важливого значення набуває роль місцевих органів влади в управлінні фінансовими ресурсами громад та соціально-економічному розвитку територій. Фінансові ресурси є передумовою для одержання будь-яких інших видів ресурсів, необхідних для належного фінансування та зміцнення матеріально-технічної та фінансової бази органів місцевого самоврядування. На сьогодні фінансові ресурси місцевих бюджетів, як важливий елемент, у складі місцевого самоврядування залишаються найбільш питомоємкими.

Так, місцеві бюджети сприяють реалізації загальнодержавних програм, пов'язаних, першочергово, із розвитком сфер і галузей НГК; вони надають підтримку вітчизняним товаровиробникам; фінансують заходи по підвищенню життєвого рівня населення; створюють нові робочі місця; працевлаштовують інвалідів. З коштів місцевих бюджетів виплачуються допомоги біженцям, депортованим особам і реабілітованим, а також проводяться превентивні, оздоровчі та культурно-спортивні заходи.

Як зазначено у Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” [20], матеріальною і фінансовою основою органів місцевого самоврядування є майно (як рухоме, так і нерухоме); доходи місцевих бюджетів; інші кошти; земля і природні ресурси, які є у комунальній власності територіальних громад, а також об'єкти спільної власності, які перебувають у користуванні та управлінні районних та обласних рад. Саме тому, фінансові ресурси ОМС концентрується в місцевих бюджетах, які самостійно розробляються місцевими радами, затверджуються і виконуються у відповідності до Бюджетного кодексу України [6]. Це свого часу (за мирних умов, які на жаль, сьогодні порушені повномасштабним військовим вторгненням РФ в Україну та веденням активних

бойових дій в південно-східних регіонах країни) дозволяло ОТГ на всій території країни розподіляти фонди суспільного споживання та регулювати практичну реалізацію програм соціально-економічного розвитку.

На сьогодні в Україні правове забезпечення управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування регулюється чинною нормативно-правовою базою. Норми, які описують бюджетні питання та їх загальна схема взаємодії наведені в додатку А.

Так, на місцевому рівні в межах нормативно-правового поля органами місцевого самоврядування реалізуються власні управлінські повноваження у фінансовій сфері, які формуються не лише ними, а й центральними органами державної влади. Тобто, управління фінансами на рівні територіальних громад здійснюється відповідно до нормативно-правових актів, які затверджені органами державного управління та у повній відповідності до правових положень, сформованих органами місцевого самоврядування. Базовими нормативними актами, по-праву, вважаються: Конституція України; Бюджетний та Податковий кодекси України; Закон України “Про місцеве самоврядування”; Закон України “Про місцеві державні адміністрації”; (під час дії в Україні воєнного стану Закон “Про місцеві військові адміністрації”); Закони України “Про державний бюджет України”, які розробляються відповідними органами та затверджуються щорічно в усталеному порядку. Поряд із вищеназваними, суттєвий вплив на правові дії середовища мають підзаконні акти, які ухвалюються Кабінетом міністрів України та центральними органами виконавчої влади.

Безумовно, Бюджетний кодекс України посідає центральне місце в системі нормативно-правових актів, якими регламентується управління фінансами територіальних громад. Цим документом регламентовано порядок фінансування бюджету (тобто, його дефіцит, профіцит), а також відносини щодо місцевих боргів в межах функціонування бюджетної системи України; визначено організацію бюджетного процесу та визначено повноваження його учасників.

Бюджет, як визначено Бюджетним кодексом України, представляє собою план, яким передбачено утворення фінансових ресурсів і їх використання з метою забезпечення функцій (впродовж бюджетного періоду), які здійснюються органами державної влади України, АРК та органами місцевого самоврядування.

Кириленко О. П. [13], зміст категорії «місцеві бюджети» пропонує розглядати як сукупність грошових відносин, які виникають між органами місцевого самоврядування і суб'єктами розподілу новоствореної вартості в процесі формування фондів грошових коштів, які призначені для використання обмежену на територіях ОТГ з метою розвитку соціально-економічного стану окремих регіонів та покращення суспільних благ та добробуту їх населення.

Саме місцевим бюджетам присвячено третій розділ БКУ. В ньому визначені складові надходжень та витрат місцевих бюджетів, виписані норми та регламенти складання, розгляду, затвердження, виконання та звітності місцевих бюджетів.

БКУ визначено, що доходами бюджету є податкові, неподаткові та інші надходження (на безповоротній основі), сутність і зміст яких визначено законодавством України (включають трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Однак, варто звернути увагу, що у бюджетному процесі існують такі поняття як “повернення кредитів”, “кошти від приватизації”, які за своєю суттю не вважаються доходами, але є фінансовими ресурсами і відносяться до категорії “надходження”. А отже, надходженнями бюджету є доходи бюджету; повернення кредитів до бюджету; кошти від державних (місцевих) запозичень; кошти від приватизації майна; повернення бюджетних коштів із депозитів; надходження від продажу або ж пред'явлення цінних паперів.

Особливості місцевих бюджетів полягають у тому, що:

- по-перше, вони відображають обмежену частину окремих грошових відносин, які діють на певній території;
- по-друге, ними забезпечується матеріальна незалежність органів місцевого самоврядування і вони їм безпосередньо підпорядковані;

— по-третє, всі ланки місцевих бюджетів мають зв'язок не тільки між собою, але й бюджетними установами та організаціями (підприємствами) всіх форм власності та господарювання, які функціонують на території регіонів.

Управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів передбачає самостійність і гарантується власними та закріпленими (на постійній основі) за ними законом загальнодержавних доходів, а також правом (відповідно до закону) самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів. Втручання державних органів у процес складання, затвердження і виконання місцевих бюджетів не допускається, за винятком випадків, передбачених законами.

Місцеві бюджети є структурною складовою всієї бюджетної системи України. Вони складаються із:

- бюджету АРК (тимчасово окупована територія РФ);
- регіональних (обласних) бюджетів;
- районних бюджетів в областях та бюджетів районів у обласних містах;
- бюджетів місцевого самоврядування, тобто: ОТГ; територіальних громад міст (селищ, сіл);

Отже, місцеві бюджети районних та обласних рад, займаючи центральне місце у складі фінансових ресурсів місцевого самоврядування, затверджуються районними та обласними бюджетами, які формуються за рахунок коштів державного бюджету з метою їх подальшого розподілу між територіальними громадами (або ж, для виконання спільних проектів із коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів) задля реалізації спільних програм, які спрямовуються на задоволення потреб суспільних потреб та контролюють їх виконання.

Варто відмітити, що у відповідності до БКУ [6], місцеві бюджети є самостійними, обґрунтованими, достатніми, повними та збалансованими, враховувати принципи неупередженості та справедливості, прозорості та публічності, а також передбачати відповідальність всіх учасників бюджетного процесу. Це дозволяє забезпечити виконання наданих законом органам

місцевого самоврядування повноважень та забезпечити населення послугами, які не можуть бути нижчими рівня мінімальних соціальних потреб.

Зазначимо, що чинним законодавством, зокрема БКУ, (на основі принципу субсидіарності, а також, з урахуванням критеріїв повноти надання гарантованих послуг та наближення їх до безпосереднього споживача) розмежовано видатки між різними видами місцевих бюджетів. Безперечно, що у складі місцевих бюджетів основна роль відводиться бюджетам місцевого самоврядування. Саме вони забезпечують необхідне надання першочергових основних гарантованих послуг. При цьому, винятком є бюджети сіл, селищ та міст районного значення, тобто, ті, що мають звільнення від потреби у забезпеченні основними гарантованими послугами, оскільки ці функції виконують районні бюджети. Причиною цього, на нашу думку, є низька спроможність відповідних чинних органів місцевого самоврядування достатньою мірою здійснювати наповнення доходів місцевих бюджетів і ефективно використовувати їх кошти. При цьому варто зазначити, що повноваження місцевих бюджетів на здійснення витрат, мають співпадати з обсягом їх надходжень, а їх доходами вважаються кошти, які надходять у постійне користування (на безповоротній основі).

Виконання завдань, які покладені законодавством на місцеве самоврядування залежить, безпосередньо, від обсягу фінансових ресурсів, які є в їх розпорядженні. До того ж, серед багатьох чинників, які впливають на обсяг фінансових ресурсів ОМС, основними, на наш погляд, є:

1. розподіл повноважень між органами державної влади і органами місцевого самоврядування. Як результат, проведений відповідний розподіл владних повноважень і функцій дозволить розподілити дохідні джерела державного і місцевого бюджетів;

2. діюча система оподаткування (через податки та збори, їх ставки; пільги);

3. організація міжбюджетних відносин (у відповідності до порядку надання трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету);

4. стан фінансового ринку держави та можливості органів місцевого самоврядування у сфері використання позикових коштів (коротко- та довгострокових кредитів) та залучених коштів (місцевих позик);

5. фінансовий стан підприємств та інших суб'єктів господарювання, які входять до складу територіальних громад;

6. зусилля органів місцевого самоврядування, які спрямовані на забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів і територій; пошук альтернативних джерел доходів.

Основні складові фінансових ресурсів місцевого самоврядування включають: доходи місцевих бюджетів; фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності; кошти цільових фондів; благодійні та спонсорські внески (пожертвування); інші ресурси (згідно із чинним законодавством).

Досліджуючи теоретичні основи управління формуванням фінансових ресурсів місцевих бюджетів поряд із визначенням їх ролі у розвитку ОТГ та СЕРТ важливим, звичайно ж, є вивчення джерел, за рахунок яких відбувається їх формування.

Так, розглядаючи фінансові ресурси місцевого бюджету залежно від місця формування, їх можна поділити на дві групи:

1) власні фінансові ресурси, тобто, ті, що сформовані на території ОТГ регіону в процесі створення там валової доданої вартості;

2) фінансові ресурси, які утворюються на інших територіях країни та (за допомогою перерозподільчих процесів) спрямовуються органам місцевого самоврядування за умови нестачі власних коштів.

Джерелами формування фінансових ресурсів доходної частини місцевих бюджетів є власні та закріплені (у відповідності до встановленого законом порядку) загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Вивчаючи основні складові джерел доходів місцевих бюджетів органів самоврядування, насамперед, необхідно зазначити, що до них (згідно із чинним законодавством України) відносять:

1. податкові надходження, тобто, це «загальнодержавні (такі як податок на доходи фізичних осіб, плата за землю) та місцеві податки, збори, інші обов'язкові платежі». Вони мають найбільше фіскальне значення для місцевих бюджетів.

2. неподаткові надходження, серед яких слід виокремити: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі; доходи від некомерційного та побічного продажу (в т. ч. плату за оренду цілісних майнових комплексів, державне мито, власні надходження бюджетних установ), а також надходження від штрафів та фінансових санкцій; інші неподаткові надходження;

3. трансферти, або ж «кошти, які одержані від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав (або ж міжнародних організацій) на безповоротній та безоплатній основі». Як зазначається науковцем І. С. Волоховою у [9] «...роль трансфертів у фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування полягає у вирівнюванні фінансових можливостей територій у зв'язку із наявністю у них відмінностей у економічному та соціальному розвитку».

Варто зазначити, що у складі фінансових ресурсів ОТГ доходам місцевих бюджетів відведено важливе місце. Фахівці-практики цієї сфери діяльності стверджують, що завдяки прийняттю БКУ та втіленню в життя його положень в Україні відбулося зміцнення доходної частини місцевих бюджетів; зросла частка власних доходів в їх складі; були запроваджені прозорі та об'єктивні процедури надання і отримання бюджетних трансфертів. Ці зміни в цілому позитивно вплинули на формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування і сприяли зміцненню їх фінансової незалежності.

Відомо, що певна сума грошових коштів і обігових засобів окремих суб'єктів господарювання, домогосподарств, які в сукупності складають їх фінансові ресурси, знаходяться в розпорядженні держави, органів місцевого самоврядування. Тобто, наявні фінансові ресурси, в даній ситуації, є обов'язковою передумовою процесу розширеного відтворення, задоволення

різноманітних соціальних і суспільних потреб. А тому, формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів відбувається в процесі розподілу, перерозподілу і використання ВВП (валового внутрішнього продукту).

Незалежно від складу та напрямків використання фінансових ресурсів, джерелом їх формування завжди є ВВП (тобто, вартість створених у суспільстві всіх благ за певний період часу) країни. Виходячи із вартісної структури ВВП, можна відзначити, що фінансові ресурси місцевих бюджетів утворюються за рахунок податків, які сплачують фізичні та юридичні особи; інших обов'язкових платежів; прибутку та амортизаційних відрахувань. А враховуючи те, що податки, збори та обов'язкові внески, а також прибуток є, за суттю, формами доданої вартості, можна вважати, що фінансові ресурси утворюються, в більшій мірі, за рахунок тієї частини ВВП, яка виражається у вигляді новоствореної вартості.

Натомість, вивчення питання щодо джерел формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах дозволило узагальнити, що серед науковців в економічній літературі відсутній єдиний підхід щодо їх складу, а тому вважаємо вірною одну серед найчіткіших і обґрунтованих думок щодо поділу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, запропоновану А. Є. Брязкало (рисунок 1.1)

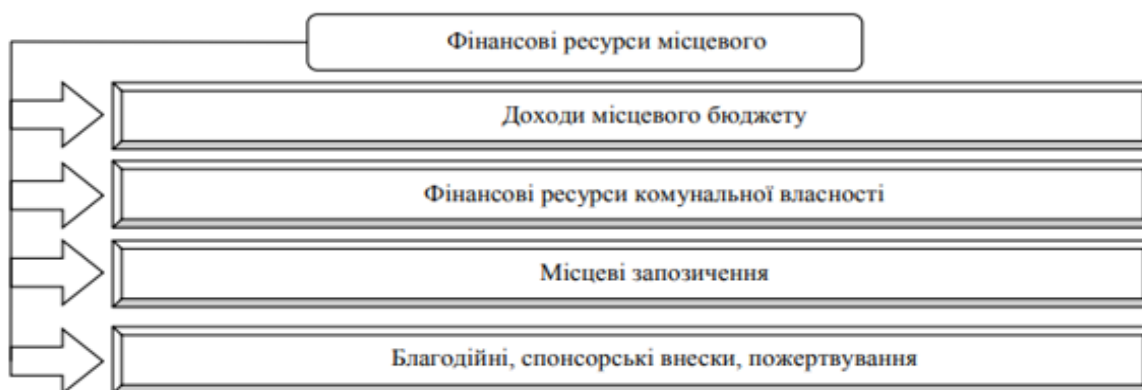

Рисунок 1.1 – Склад фінансових ресурсів місцевого самоврядування

Джерело: узагальнено та оформлено автором за [5]

Отже, ними, безпосередньо, є: власні доходи (закріплені та регульовані)

місцеві запозичення (субвенції, дотації; субсидії); інші джерела.

Варто зауважити також, що склад фінансових ресурсів місцевих бюджетів та їх структуру можна розглядати й за напрямками використання. Завдяки такому їх поділу, постає можливість визначити рівень використання фінансових ресурсів місцевими бюджетами у розподільчих процесах, а також охарактеризувати ефективність функціонування фінансового механізму та прослідкувати окремо рух кожної складової частини фінансових ресурсів [5].

За напрямками використання або видатками, (які є джерелом забезпечення суспільних потреб і визначають якість життя в місцевостях) та з урахуванням визначених БКУ критеріїв, здійснено розмежування видатків між видами місцевих бюджетів і, у відповідності до цього, відбулося закріплення за ними різних доходів і видатків.

Так, у відповідності до статей 88–91 БКУ, видатки місцевих бюджетів поділяють на дві групи, схематичне зображення яких наведено на рис.1.2.

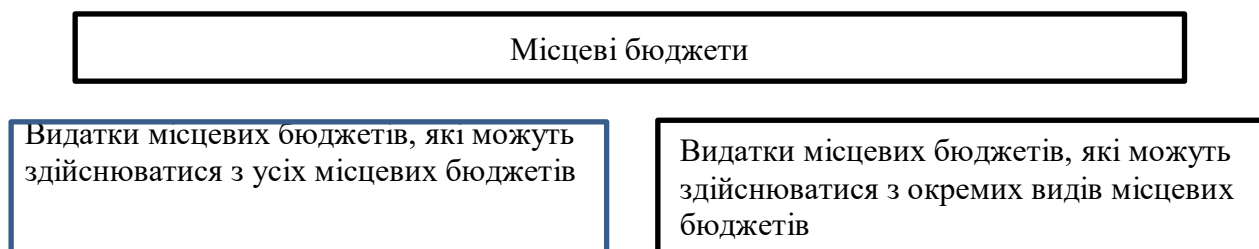

Рисунок 1.2 – Розмежування видатків в залежності від місцевих бюджетів

Джерело: складено та оформлено автором на основі БКУ (статті 88-91)

Отже, місцевий бюджет є бюджетом адміністративно-територіальної одиниці (регіону, району, міста, селища чи села), який затверджується радою відповідного рівня. Місцевий бюджет, як форма утворення і використання фінансових/грошових ресурсів, призначений для забезпечення завдань і функцій, віднесених до об'єктів/предметів ведення органів місцевого самоврядування. Місцевий бюджет є фінансово-економічною категорією та виступає інструментом розв'язання проблем місцевого рівня.

Тобто, до першої групи видатків місцевих бюджетів відносяться ті, які можна здійснювати з усіх місцевих бюджетів; у другу ж групу, включені ті, що можуть здійснюватися з місцевих бюджетів за їх окремими видами.

Загалом, видатки місцевого бюджету систематизовано класифікують за багатьма ознаками, які мають як спільні, так і, певні, відмінні риси. Однак, в межах практичної діяльності, органами місцевого самоврядування в процесі управління видатками місцевих бюджетів використовуються конкретні класифікаційні ознаки видатків бюджету, які визначаються чинним законодавством.

При цьому, як показав практичний досвід, здійснена в Україні за останнє (довоєнне) десятиріччя реформа міжбюджетних відносин дозволила систематизувати видаткові повноваження та закріпити ОТГ (місцевому самоврядуванню) відповідні функції та фінансові ресурси, які необхідні для їх реалізації. За таких умов, органам місцевого самоврядування делегується певний перелік повноважень для їх виконання, а також фінансовий ресурс, необхідний для реалізації повноважень, які надходять у вигляді міжбюджетних трансфертів. Як для прикладу, на сьогодні окремі заклади освіти та медичні заклади мають можливість впродовж бюджетного періоду отримувати фінансування одночасно з державного та місцевого бюджетів та (або ж), одночасно, з різних місцевих бюджетів. Це означає, що бюджетні заклади (установи) фінансуються, одночасно, з місцевих бюджетів та отримують субвенцію з державного бюджету. Бюджети об'єднаних територіальних громад (згідно критеріїв, визначених Законом про ОТГ), мають такі ж видаткові повноваження, як і бюджети міст обласного значення, що дозволяє територіальним громадам, здійснювати прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом (починаючи з планового бюджетного періоду), тобто отримувати у вигляді міжбюджетних трансфертів фінансові ресурси для реалізації делегованих їм державою повноважень.

До суб'єктів бюджетних правовідносин, які найбільше втілюють наслідки бюджетної децентралізації відноситься бюджет об'єднаних територіальних

громад. Бюджет ОТГ формується з урахуванням нормативних вимог БКУ, а саме [6]:

- доходи бюджетів визначаються відповідно до статей 64 та 691 БКУ;
- видатки і кредитування бюджетів визначаються статтями 89 і 91 БКУ;
- відносини між бюджетами ОТГ та державним бюджетом визначаються відповідно зі статтями 97, 99, 100, 102, 1032, 1034 і 108 БКУ;
- місцеві запозичення здійснюються згідно зі статтями 16 і 74 БКУ.

Оновленою частиною першою ст. 64 БКУ передбачено склад доходів ОТГ, який відповідає складу доходів міст обласного підпорядкування.

Для дослідження показників бюджету (як державного, так і місцевих) та в залежності від наявної інформації використовують різні економіко-статистичні методи, основними серед яких є: середні величини (хронологічна; арифметична; модифікована) показників бюджету; відносні показники структури надходжень (видатків) бюджету; факторний аналіз загальних бюджетних надходжень (видатків); індексний аналіз динаміки середніх бюджетних видатків на душу населення (окремих контингентів), а також методики оцінки видатків ефективності місцевих бюджетів (будуть використані при висвітленні наступних розділів роботи).

У зв'язку з процесами реформування, які відбуваються в економічній системі України, на сьогодні виникає практична потреба перегляду теоретико-методичних підходів щодо питань формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Це, на нашу думку, зумовлює необхідність підвищення ролі управління фінансовими ресурсами, як найважливішого елемента загальної системи управління місцевими бюджетами ОТГ.

Саме тому, наукові дослідження теоретиків та практиків, що проводяться у фінансовій сфері здійснюються через оцінку існуючих теоретичних підходів та глибокий аналіз сучасності. Наслідком цього є пошуки та розроблення раціональних управлінських рішень, що дозволять удосконалити існуючі економічні системи шляхом ефективного розподілу та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів на рівні областей, районних центрів, міст, селищ.

Таким чином, основним джерелом наповнення фінансових ресурсів місцевих бюджетів є власні доходи, зокрема, податкові надходження, що свідчить про високий рівень автономії місцевого самоврядування і не значну його залежність від міжбюджетних трансфертів. При цьому, посилення ролі управління формуванням фінансовими ресурсами у підвищенні оцінки ефективності місцевих бюджетів, особливо, в умовах фінансової децентралізації, обумовлює об'єктивну необхідність проведення розрахунків з оцінки ефективності використання фінансових ресурсів, що у кількісно визначених показниках дозволяє обґрунтовувати вимоги до підвищення ефективності місцевих бюджетів з погляду фінансового управління і планування.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ БЮДЖЕТУ СУМСЬКОЇ МТГ

2.1 Нормативно-інструктивна база, що регулює діяльність Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області та характеристика його організаційно-управлінської структури

Історія держаудитслужби пов'язана, передусім, з історією становлення державності як складової її фінансової безпеки. Як складова Російської імперії, Україна не мала власних органів фінансового контролю. Згідно Положенню “Про місцеві контрольні установи в імперії” від 03.01 1866 р. контрольні функції, як і на всій території Росії, виконувало Управління державного контролю, яке працювало при Міністерстві фінансів. Цей орган фінансового контролю в такому вигляді проіснував до 1919 р. Зважаючи на важливість контрольних функцій Міністерства фінансів, Державної скарбниці і банків на той час, керівниками молодії Української держави було створено спеціальний апарат Державного контролера з надзвичайними правами і повноваженнями.

З періоду тих часів до 1937 р. органи фінансового контролю, неодноразово, реорганізовувались, але функції фінансового контролю залишились незмінними.

З 1937 р. до 1956 р. в Україні фінансовий контроль здійснювало Контрольно-ревізійне управління (КРУ) Наркомату (пізніше Міністерство фінансів СРСР). У 1956 р. КРУ було створене в складі Мінфіну України.

У 1993 р. (після здобуття Україною незалежності) виникла потреба у підвищенні ролі державного фінансового контролю, і було прийнято Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”.

Указом Президента України № 1031 від 27.08.2000 р. “Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи” Головне контрольно-

ревізійне управління України отримало статус центрального органу виконавчої влади.

Згідно з Указом Президента України № 1085/2010 від 09.12.2010 “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” Головне контрольно-ревізійне управління України було реорганізовано у Державну фінансову інспекцію України (ДФІУ), основним завданням якої стала реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, а також внесення пропозицій щодо її формування.

28 жовтня 2015 р. Постановою Уряду на базі Державної фінансової інспекції була створена Державна аудиторська служба України. Відповідно до Положення, затвердженого постановою КМУ від 03.02.2016 р. №43 “Про державну аудиторську службу України”, Держаудитслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого координується КМУ через Міністра фінансів, функція якого полягає в реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Напотім, Постановою Кабінету Міністрів України № 182 від 3 березня 2020 р. “Деякі питання органів державного фінансового контролю” Урядом України було ліквідовано міжрегіональні територіальні органи Держаудитслужби (як юридичні особи публічного права). Також було внесено зміни щодо планування заходів державного фінансового контролю. Так, плани передбачено складати на піврічний період (до цього передбачалося поквартальне планування). Проте, надалі Держаудитслужба повернулась до щоквартального планування.

Держаудитслужба здійснює у відповідності до покладених на неї завдання, перелік яких наведено в додатку Б.

Територіальні органи Держаудитслужба України виконують покладені на Держаудитслужбу України функції в межах своїх повноважень на відповідній території. Перелік прав Держаудитслужби України в Сумській області для виконання покладених на неї в установленому порядку завдань наведено в додатку В, а її структура представлена на рис. 2.1

Рисунок 2.1 – Структура Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області

Джерело: побудовано автором за посиланням на сайт Управління Держаудитслужби України в Сумській області <https://sm.dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/6>

Важлива роль в реалізації визначених нині діючим законодавством напрямків і джерел формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів на сьогодні належить регіональним управлінням офісу держаудитслужби, якими здійснюється збалансування співвідношення між державними і місцевими податками та зборами. У складі управлінь офісу регіональної держаудитслужби, як зазвичай, функціонують: одна служби (бухгалтерська); 12 відділів (кадрів; організаційної роботи; контролю у галузі освіти, науки, спорту та інформації; контролю у соціальній сфері та сфері культури; контролю у галузі промисловості, енергетики, транспорту, фінансових послуг, ЖКГ, інфраструктури та зв'язку; контролю у сфері будівництва контролю в аграрній галузі, екології та природокористування; контролю в галузі оборони; в правоохоронних органах та органах влади; контролю за місцевими бюджетами; контролю у сфері закупівель; адміністративно-господарського забезпечення, документообігу та контролю виконавської дисципліни) та 3 сектори (взаємодії з правоохоронними органами, юридичний та ІТ-сектор), які побудовані у відповідності до штатного розпису та виконують покладені на Управління ПСО Держаудитслужбу в Сумській області завдання та функції в межах своїх повноважень на території адміністративно-територіальної одиниці.

Зважаючи на те, що тема наукової складової кваліфікаційної роботи магістра пов'язана з питаннями формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів, автором під час проходження фахового стажування особлива увага була приділена роботі відділів контролю за місцевими бюджетами та контролю у сфері закупівель Управління ПСО Держаудитслужби в Сумській області.

Держаудитслужба України в Сумській області у своїй роботі керується Конституцією України, Бюджетним кодексом України, Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується відповідними наказами КМУ № 5463-VI від 16.10.2012 та змінами, внесеними згідно із Законом № 176-VIII від 10.02.2015

іншими законодавчими актами, актами Президента України та КМУ (додаток Г).

В структурі Управління ПСО Держаудитслужби в Сумській області є відділ контролю за місцевими бюджетами. Його побудовано у відповідності до штатного розпису, співробітники якого виконують покладені на відділ завдання та функції в межах своїх повноважень на відповідній території адміністративно-територіальної одиниці.

Єдиним органом державного фінансового контролю в Україні, який у межах наявного правового поля від імені Уряду реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, є Держаудитслужба (зокрема її міжрегіональні територіальні органи). Від якості нормативно-правового, організаційного-методологічного, інформаційного забезпечення органів Держаудитслужби залежить якість реалізації ними функції державного фінансового контролю.

На сьогодні для розбудови дієвої та ефективної системи фінансового контролю в країні, яка базувалася б на міжнародних стандартах, а також основоположних принципах та кращих практиках ЄС, доцільно зосередити увагу на вирішенні низки проблемних питань, які стримують або мають негативний вплив на розвиток фінансового контролю в країні.

Насамперед, є нагальна потреба в удосконаленні та посиленні інституційної основи наявних видів державного фінансового аудиту, що здійснює Держаудитслужба, та впровадженні в діяльність нових видів і форм аудиту. Адже державний фінансовий аудит у міжнародній практиці зарекомендував себе як дієвий захід фінансового контролю, що спрямований на оцінку законності, ефективності, економності та результативності управління державними (місцевими) ресурсами та їх використання, правильності ведення бухгалтерського обліку, достовірності фінансової та бюджетної звітності, стану внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, оцінку надійності, безпеки, результативності та ефективності автоматизованих інформаційних систем, обробки інформації [37].

Зокрема, за результатами державного фінансового аудиту діяльності

суб'єкта господарювання передбачається розробка пропозицій і рекомендацій щодо усунення виявлених порушень, недоліків і запобіганням їм надалі, усунення причин і умов, які призвели або можуть призвести до вчинення порушень та виникнення недоліків у його діяльності, підвищення ефективності і результативності його діяльності [37]. Пи цьому, згідно переліку завдань, наразі діяльність Управління ПСО Держаудитслужби спрямовується на переорієнтацію з проведення ревізій окремих питань фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання на проведення комплексних аудитів їх діяльності. Також важливим є переорієнтування інспектування на значні фінансові порушення та проведення ревізій винятково на основі ризиків [37].

Саме тому, серед проблем, які потребують розв'язання, є також обмеженість доступу до інформаційних ресурсів (бази даних, реєстри, автоматизовані системи), зокрема, через відсутність у деяких випадках або недосконалість механізму обміну інформацією між органами державної влади, брак ефективної взаємодії органів фінансового контролю між собою.

2.2 Аналіз динаміки і структури фінансових ресурсів місцевого бюджету

Важливою складовою потенціалу розвитку окремих ОТГ, міст і селищ регіону є їх достатня забезпеченість фінансовими ресурсами. Питання вивчення структури фінансових ресурсів у формуванні місцевих бюджетів є надзвичайно важливим. Особливо воно стало актуальним в умовах погіршення рівня економічного розвитку окремих регіонів України (у зв'язку із запровадженням в країні військового стану через повномасштабне вторгнення РФ та дії владних структур внаслідок несистемності державної політики, що призвели до дисбалансу загальнодержавних інтересів з інтересами регіонів та порушення в деяких із них повноважень місцевого самоврядування).

Доходи місцевих бюджетів є основною складовою фінансових ресурсів ОМС (органів місцевого самоврядування). На сьогодні, забезпеченість

достатніми фінансовими ресурсами кожного регіону залишається важливою складовою розвитку їх економічного потенціалу.

Фінансовими ресурсами місцевих бюджетів є сукупність доходів, створених господарськими об'єктами, які розташовані на території ОТГ, міст та селищ регіону, заощадження громадян, що на них проживають чи працюють і мають зареєстрований бізнес в ОТГ, місті, селищі, а також кошти, що надійшли в результаті їх територіального перерозподілу.

З'ясовано, що основою фінансових ресурсів місцевих/регіональних бюджетів є власні доходи. При цьому, в регіонах України частка власних доходів є високою. Це свідчить про підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, однак їх залежність в умовах бюджетно-фінансової децентралізації від офіційних міжбюджетних трансфертів ще залишається високою.

Основною частиною надходжень бюджету є доходи – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансфери, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)

Складові фінансових надходжень до місцевих бюджетів були розглянуті при висвітленні теоретичного розділу кваліфікаційної роботи, тому зосередимо увагу на більш поглибленому вивченні наповнення місцевих бюджетів з практичної точки зору.

Наповнення місцевих бюджетів здійснюється за рахунок коштів загального та спеціального фонду, основні статті надходжень до яких наведені в таблиці 2.1. Дослідимо джерела формування фінансових ресурсів місцевого бюджету МТГ за 2020-2022 рр..

Проведені розрахунки дозволяють констатувати, що загальна сума надходжень до зведеного бюджету МТГ (із джерел загального та спеціального фондів) у 2022 р. зросла до рівня 2020 р. в два рази. Це відбулося за рахунок збільшення надходжень по основній статті наповнення бюджету – податкові надходження, частка яких в структурі загальних доходів бюджету склала по періодам: 2020 р. – 67,4%; 2021 р. – 72,4%; 2022 р. – 74,8%, відповідно, тобто, за

Таблиця 2.1 – Динаміка надходжень до місцевого (зведеного) бюджету Сумської МТГ за 2020-2022 рр., тис. грн.

Види надходжень	2020 р.		2021р.		2022 р.	
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд
Податкові надходження	207030,9	91,1	380081,2	227,4	457416,6	227,2
Неподаткові надходження	992,2	5417,7	1269,6	9878,8	1205,2	13361,0
Доходи від операцій з капіталом	-	307,2	-	-	-	80,0
Офіційні трансферти	96337,0	1894,2	139737,1	16021,4	140025,0	-
Цільові фонди	-	-	-	4712,8	-	524,3
Інші надходження	2821,6	-	3894,7	-	12656,3	
Усього доходів	307181,8	7710,2	524982,6	30840,4	611303,1	14192,5

Джерело: складено за даними форми №2-дс Зведеного консолідованого звіту про виконання місцевих бюджетів

період дослідження склалася тенденція до їх зростання. При цьому, в узагальненій сумі бюджету (враховані кошти із загального та спеціального фондів) частка надходжень впродовж трирічного періоду дослідження склала в середньому близько 97% та 3%, відповідно, по названим джерелам формування фінансових ресурсів місцевого бюджету. Отже, викладене вище дає підстави подальше дослідження надходжень місцевих бюджетів здійснити за показниками, використовуючи для цього вихідні дані лише загального бюджету. Поряд із податковими надходженнями, у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів важлива роль належить офіційним трансферам (тобто, коштам, одержаним від органів державної влади, ОМС на безоплатній і безповоротній основі на освітню субвенцію, субвенцію на підготовку робітничих кадрів та медичну субвенція). Займаючи в структурі доходів в середньому за період дослідження близько 25% від загальних надходжень місцевого бюджету, їх сума з 2020 р. до 2022 р. у загальному фонді бюджету МТГ зросла в 1,45 рази, (що у грошовому вимірі склало 43688 тис. грн.) і досягла у 2022 р. 140025 тис. грн.. Використання коштів цього джерела формування фінансових ресурсів вказує на існуючу фінансову залежність ОМС та соціально-економічним розвитком територій. Поряд з цим, наповнення зведеного місцевого бюджету МТГ відбувається за рахунок неподаткових надходжень, коштів

цільових фондів та інших надходжень. Однак, частка цих джерел у структурі є незначною.

Податкові надходження дозволяють місцевій владі наповнювати місцеві бюджети, стимулювати підприємницьку активність мешканців і юридичних осіб своєї АТО, сприяють розвитку місцевого господарства, ефективному використанню природних ресурсів місцевого значення.

За даними таблиць 2.2, 2.3 дослідимо найголовніше джерело формування місцевого бюджету із власних фінансових ресурсів – податкові надходження; визначимо та проаналізуємо які зміни відбулися в динаміці за основними статтями та в їх структурі.

Таблиця 2.2 – Динаміка податкових надходжень загального фонду бюджету Сумської МТГ за 2020-2022 рр., тис. грн.

Доходи	Рік			Середній темп росту (зниження), %
	2020	2021	2022	
Податкові надходження:				
Податок на доходи фізичних осіб	137781,4	216942,6	284313,1	143,6
Податок на прибуток підприємств	99,5	124,8	6518,2	809,0
Податок з власників транспортних засобів	51,6	52,1	75,0	120,5
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	2,0	1084,8	810,3	2012
Платежі за користування надрами	7765,6	30092,7	36309,3	467,5
Земельний податок з юридичних осіб	8452,0	16311,3	13548,0	126,6
Земельний податок з фізичних осіб	609,8	674,0	672,2	105,0
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	3129,4	4866,1	5144,5	128,2
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	91,7	336,6	8844,5	982
Акцизний податок із вироблених в Україні товарів	2586,4	4331,0	805,2	55,8
Місцеві податки і збори	46461,5	105265,2	100376,3	147,0
Всього доходів	207030,9	380081,2	457416,6	148,6

Джерело: складено за даними форми №12-дс Звіт про виконання місцевих бюджетів

Із даних таблиці 2.2 можна стверджувати, що загальна сума доходів від податкових надходжень Сумської МТГ збільшилась у 2022 р. у порівнянні з 2020 р. на 250385,7 тис. грн. або ж в 2,2 рази. При цьому, також спостерігалось її зростання за трирічний період в середньому на 48,6%, тобто, майже в 1,5 рази.

Як бачимо, це відбулося під впливом збільшення доходів за всіма статтями надходжень до загального фонду бюджету (за виключенням статті “Акцизний податок із вироблених в Україні товарів”, сума доходів якій скоротилася в середньому за період дослідження майже в двічі). Поряд з цим, за деякими бюджетоутворюючими статтями доходів із групи податкових надходжень (а саме, “Збір за спеціальне використання лісових ресурсів”, “Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності”, “Податок на доходи фізичних осіб”, “Платежі за користування надрами” при їх несуттєвій частці у підсумку податкових надходжень) їх суми зросли в середньому за 2020-2022 рр. в 20,1; 9,2; 8,1 та 4,6 разів, відповідно. Збільшення решти складових доходних статей податкових надходжень загального фонду бюджету Сумської ОТГ склало в межах від 1,2 до 1,4 разів, відповідно. При цьому, сума такої статті як «Місцеві податки і збори» збільшилась у 2022 р. майже в 2,2 рази у порівнянні з 2020 р., а в середньому за період дослідження її зростання склало близько 1,5 рази.

Склад податкових надходжень бюджету Сумської МТГ за 2020 рік заобразимо на рис.2.2.

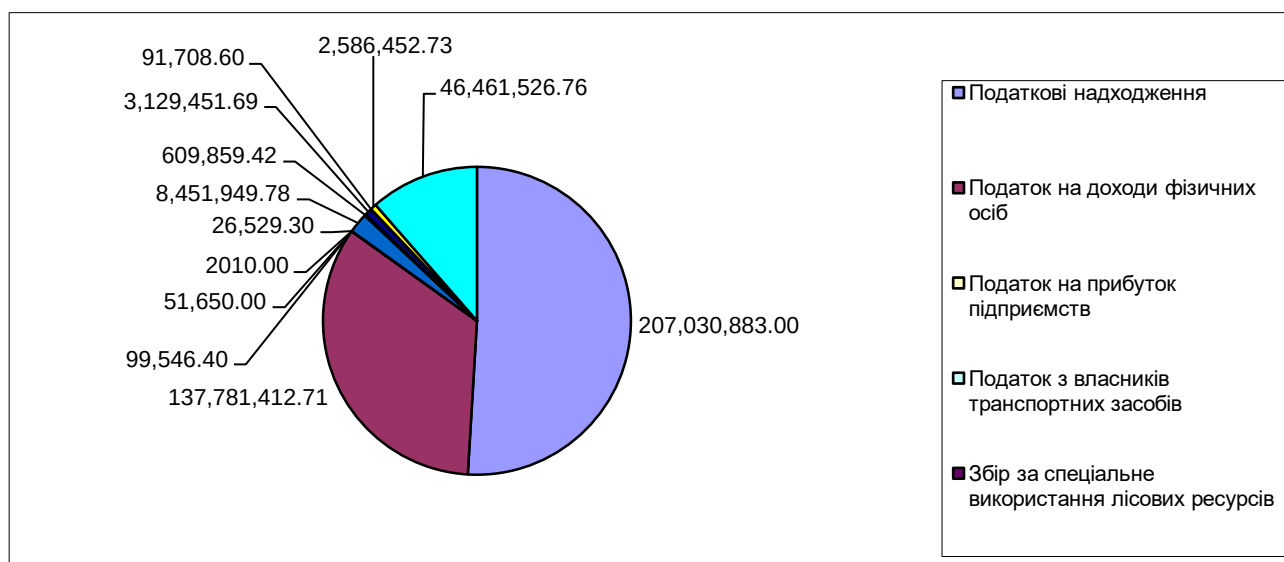

Рисунок 2.2 – Склад податкових надходжень загального фонду бюджету Сумської МТГ за 2020 рік, грн.

Джерело: побудовано за даними форми №12-дс Звіт про виконання місцевих бюджетів

Отже, як бачимо у складі податкових доходів бюджету Сумської МТГ

найбільш із бюджетоутворюючих платежів є податок на доходи фізичних осіб. Його сума у 2020 р. склала 137 781 412,71 грн., займаючи в загальному підсумку всіх доходів найбільшу питому – 66,55 % від загальної суми доходів за 2020 рік.

Використовуючи, як вихідні дані, показники таблиці 2.2, більш детально розглянемо структуру податкових надходжень Сумської МТГ (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Структура податкових надходжень зведеного бюджету Сумської МТГ в динаміці за 2020 – 2022 рр., %

Доходи	Рік			Середній темп росту (зниження) %
	2020	2021	2022	
Податкові надходження:				
Податок на доходи фізичних осіб	66,55	57,03	62,16	96,6
Податок на прибуток підприємств	0,05	0,03	1,43	534,0
Податок з власників транспортних засобів	0,02	0,01	0,02	100,0
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	0,00	0,29	0,18	X
Платежі за користування надрами	3,76	7,92	7,93	145,2
Земельний податок з юридичних осіб	4,28	4,29	2,96	83,16
Земельний податок з фізичних осіб	0,29	1,23	0,15	71,92
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	1,51	0,18	1,12	86,12
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	0,04	0,09	1,93	694
Акцизний податок із вироблених в Україні товарів	1,25	1,14	0,18	37,9
Місцеві податки і збори	22,25	27,69	21,94	98,6
Всього доходів	100,00	100,0	100,00	1,0

Джерело: розраховано за даними форми №12-дс Звіт про виконання місцевих бюджетів

Отже, як бачимо, зміни, які відбулися за період з 2020 р. по 2022 р. у складі податкових надходжень загального фонду бюджету Сумської МТГ певним чином відобразилися на зміні їх структури. Так, спостерігалось зменшення у звітному (2022) році порівняно з базисним (2020) роком на 4,39 п.в. та 0,31 п.в., відповідно, частки ПДФО (як основної бюджетоутворюючої складової місцевих бюджетів) та місцевих податків і зборів (статті, надходження до місцевого бюджету від якої також є суттєвими і за показниками як структури, так і абсолютного виміру посідає друге місце серед джерел податкових платежів у їх загальній сумі). Тобто, саме завдяки цим двом статтям (їх частка в загальних податкових надходженнях в середньому за три роки, які досліджуються склала 86%) відбувається формування доходів у частині податків місцевого бюджету.

Решта статей у переліку податкових надходжень займають у їх структурі незначну питому вагу і в динаміці по окремих із них спостерігалася як зменшення, так і збільшення частки у відхиленнях.

Динаміку неподаткових надходжень зведеного бюджету розглянемо за показниками таблиці 2.4 та графічно зобразимо на рисунку 2.3.

Таблиця 2.4 – Динаміка неподаткових надходжень зведеного бюджету (загального та спеціального фонду) Сумської МТГ за 2020 – 2022 рр., тис. грн.

Статті доходів	Рік			Середній темп росту (зниження), %
	2020	2021	2022	
Неподаткові надходження:				
Доходи від власності та підприємницької діяльності	61,2	328,6	168,2	165,8
Адміністративні збори і платежі	680,5	727,9	907,6	115,5
Власні надходження бюджетних установ	5259,2	9850,8	13293,6	159,0
Інші неподаткові надходження	409,0	241,1	196,4	69,3
Всього доходів	6409,9	11148,4	14566,0	150,7

Джерело: складено за даними форми №2-дс Зведеного консолідованого звіту про виконання місцевих бюджетів

Проведене дослідження динаміки неподаткових надходжень до бюджету МТГ показало, що їх загальна сума, (надійшла як із загального, так і спеціального фонду) мала тенденцію до зростання. Підтвердженням цього став розрахований показник середнього темпу росту доходів за трирічний період (150,7%), при тому, що до рівня базисного (2020) року їх сума збільшилась з 6409,9 тис. грн. до 14566,0 тис. грн., тобто, у 2,27 рази. Варто зауважити, що у 2022 р. збільшення сум неподаткових надходжень до бюджету МТГ відбувалося по всіх статтях його наповнення (за виключенням, інших неподаткових надходжень, сума яких скоротилася в два рази, але ці надходження не є суттєвим джерелом наповнення бюджету, як і доходи від власності та підприємницької діяльності та займають не значну питому вагу у їх загальній структурі – в межах 1%). Натомість, власні надходження бюджетних установ та адміністративні збори і платежі зросли у 2022 р. у порівнянні з 2020 р. у 2,52 та 1,33 рази, відповідно, або ж середній темп їх росту за цей період склав, відповідно, 159,0 % та 115,5%. Отже, можна узагальнити, що із всіх бюджетоутворюючих статей неподаткових надходжень

найбільш суттєвою є власні надходження бюджетних установ. Їх частка в структурі доходів від неподаткових надходжень в середньому за 2020-2022 рр. склала 87,2%, а якщо прослідкувати в динаміці, то відбулося її збільшення із 82% у 2020 р. до 91,2% у 2022 р.

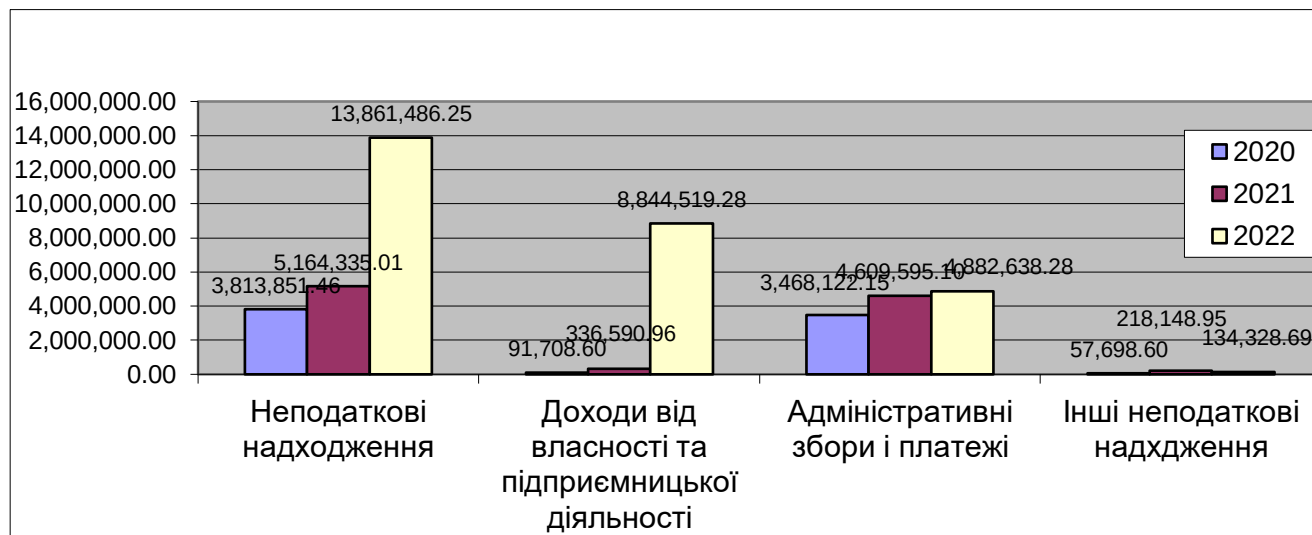

Рисунок 2.3 – Динаміка неподаткових надходжень загального фонду бюджету Сумської МТГ за 2020 рік, грн.

Джерело: побудовано за даними форми №12-дс Звіт про виконання місцевих бюджетів

В табл. 2.5 наведено узагальнені доходи зведеного бюджету Сумської МТГ за 2020-2022 рр..

Таблиця 2.5 – Динаміка узагальнених доходів надходжень зведеного бюджету Сумської МТГ за 2020-2022 рр., тис. грн.

Доходи	Рік			Середній темп росту (зниження), %
	2020	2021	2022	
Податкові надходження	207122,0	380 308,6	457643,8	148,6
Неподаткові надходження	6409,9	11148,4	14566,0	150,7
Доходи від операцій з капіталом	307,2	-	80,0	51,0
Офіційні трансфери	98 231,3	155758,5	140025,0	119,4
Цільові фонди	-	4712,8	524,5	
Інші надходження	2821,6	3894,7	12656,3	211,8
Всього доходів	314892,0	555823,0	625495,6	141,0

Джерело: складено за даними форми №2-дс Зведеного консолідованого звіту про виконання місцевих бюджетів

Аналіз динаміки узагальнених доходів надходжень місцевого (зведеного) бюджету МТГ (здійснений за приведеними до відповідності вихідних даних форми №2-дс Зведеного консолідованого звіту про виконання місцевих бюджетів і відображених у таблиці 2.1) показав, що загальна їх сума у звітному (2022) році у порівнянні з базисним (2020) роком збільшилася на 310603,6 тис. грн., що у відносному вираженні склало 198,6%, тобто, майже у 2 рази. При цьому, середній темп їх росту за трирічний період дослідження склав 141,0%. Причиною цього, як з'ясувалося, стало, збільшення надходжень за основними статтями наповнення бюджету – податкові та неподаткові надходження, сума яких в загальних доходах зведеного бюджету МТГ зросла за період дослідження в 2,21 та 2,27 рази, або ж у абсолютному вартісному вимірі – збільшення надходжень склало 250521,8 тис. грн. та 8156,0 тис. грн., відповідно. Поряд із цим, інші надходження та офіційні трансферти зросли, відповідно, в 4,48 та 1,42 рази. Їх сума за вказаними статтями доходів збільшилася впродовж періоду дослідження на 41793,7 тис. грн. та 9834,7 тис. грн., відповідно, а середньорічне зростання за трирічний період склало 119,4% та 211,8%. В цілому ж, збільшення обсягу офіційних трансфертів, що надходять від центральних органів влади (з Держбюджету країни) до бюджету МТГ свідчить про зниження ступеню централізованості бюджету та підвищення рівня залежності надходжень місцевого бюджету від державного бюджету України.

Однак, рівень залежності місцевих бюджетів від держбюджету виражається через частку міжбюджетних трансфертів у загальному обсязі доходної частини місцевого бюджету і його невисоке значення у бюджеті Сумської МТГ (як було відмічено раніше – близько 25%) свідчить про відсутність недаліків у питанні розподілу доходно-видаткових повноважень між рівнями управління й системи міжбюджетних відносин, а також проблем з нарощуванням доходної частини місцевих бюджетів через рівень економічної розвиненості території МТГ.

2.3 Оцінка управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету

Управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів – є складовою частиною управління економікою адміністративно-територіальних одиниць (АТО), яке здійснюється окремими інституціями за допомогою спеціальних методів і прийомів.

Серед основних функціональних елементів управління місцевими фінансами є: планування, оперативне управління і контроль.

Як зазначають науковці, управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів може бути стратегічне і оперативне. На рівні стратегічного управління фінансові ресурси мають перевагу над іншими видами ресурсів (матеріальними, трудовими) [7]. Тобто, важливим на стратегічному рівні управління фінансовими ресурсами є визначення їх загальної потреби ОТГ, джерел формування місцевих бюджетів, а також їх обґрунтування та розробка. Стратегічне управління розглядається як управління на перспективу і його сутність полягає у безпосередньому визначенні обсягів фінансових ресурсів АТО на перспективу з метою реалізації цільових програм, які пов'язані з розвитком економіки регіонів держави в цілому та її окремих галузей, проведенням їх структурної перебудови поряд із вирішенням соціальних проблем. При цьому, оперативне управління наявними фінансовими ресурсами місцевих бюджетів розглядається через їх маневрування органами місцевого самоврядування, залучення додаткових коштів та ефективне їх використання.

Фінансові ресурси місцевих бюджетів (органів місцевого самоврядування) – це фонди грошових коштів АТО, які формуються в результаті надходжень за різними формами у процесі перерозподілу ВВП. При цьому, за рахунок них здійснюється фінансове забезпечення власних і делегованих функцій місцевої влади.

Центральне місце в управлінні фінансовими ресурсами місцевих бюджетів належить місцевим фінансовим органам (департаментам, управлінням), які входять до складу Мінфіну України і є виконавчими органами державних

адміністрацій і місцевих рад. Місцеві фінансові управління функціонують на рівні регіонів (областей), районів та міст. Маючи подвійне підпорядкування, вони по вертикалі підпорядковані вищестоящому відповідному фінансовому управлінню. Натомість, по горизонталі – підпорядковуються державним адміністраціям або ж місцевим радам.

Тобто, узагальнено, місцевий фінансовий орган (департамент, управління) є установою, яка, у відповідності до законодавства України виконує завдання та функції (перелік наведено в додатку Д) щодо складання проектів і виконання місцевих бюджетів; контролю за витрачанням розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевих бюджетів.

Важлива роль сьогодні у виконанні визначених нині діючим законодавством завдань та функцій щодо напрямків і джерел формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів належить департаментам фінансів обласних державних адміністрацій та фінансовим управлінням районних міських рад, які є виконавчим органом міських рад та утворюються радою відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування». [20] Ними здійснюється збалансування співвідношення між державними і місцевими податками та зборами. У своїй діяльності департаменти фінансів та фінансові управління керуються Конституцією України, законами України, Бюджетним кодексом України, актами Президента України, Верховної Ради та Кабінету міністрів України, Наказами міністерства фінансів, Інструкціями Державної казначейської Служби України, рішеннями міської ради та розпорядженнями голів ОДА (в період воєнного стану ОЦВА) та міських голів.

Вивчаючи практичні питання функціонування вище згаданих державних інституцій, можна констатувати, що структура департаменту фінансів, економіки та інвестицій Сумської міської ради має три управління, три сектори та вісім відділів, які побудовані, у відповідності до штатного розпису (додаток Ж) та виконують покладені на департамент завдання й функції в межах своїх повноважень на відповідній території адміністративно-територіальної одиниці.

Варто зазначити, що ефективне управління фінансовими ресурсами та виконання функцій і завдань, які покладені на ОМС залежать від об'ємів фінансових ресурсів, вплив на які мають різні чинники (рис. 2.4).

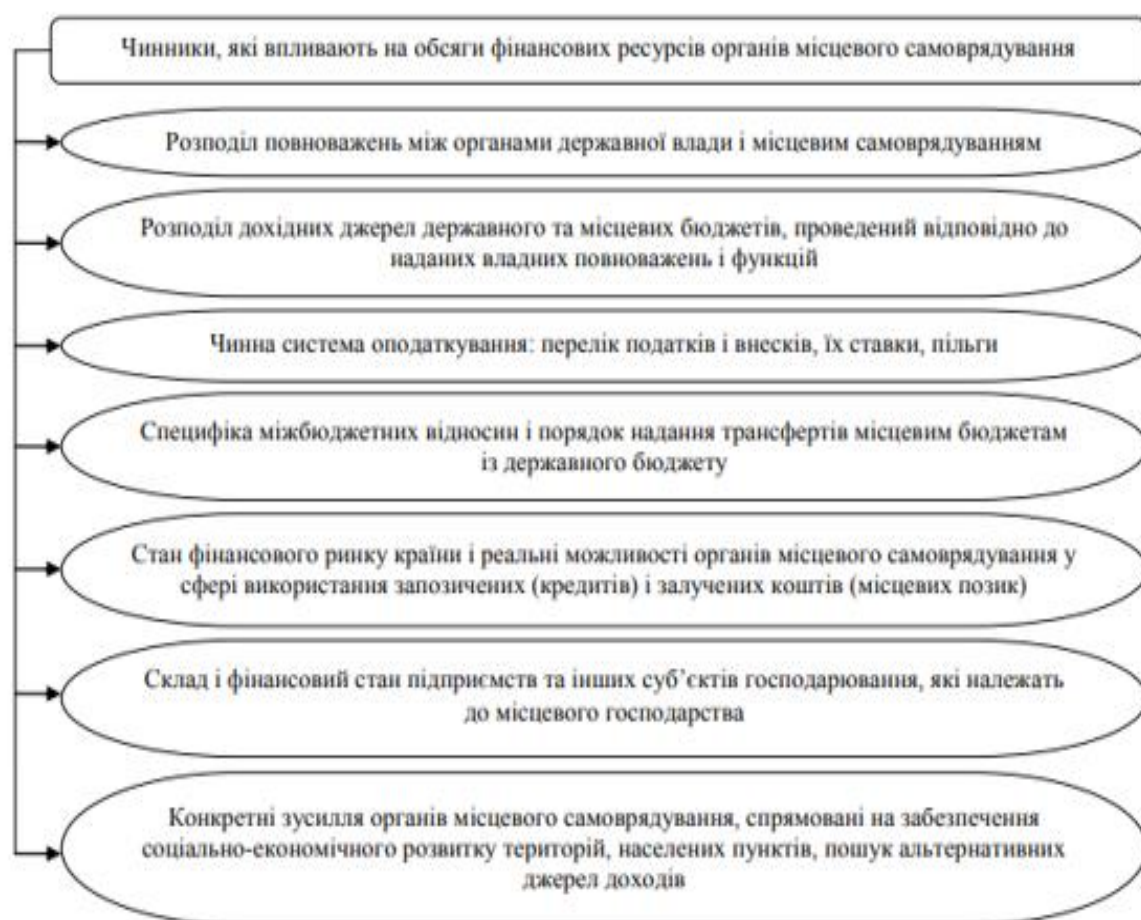

Рисунок 2.4 – Чинники, що впливають на об'єм фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування

Джерело: узагальнено та оформлено автором за [5]

Оцінка управління фінансовими ресурсами здійснюється в установленому порядку організації за виконанням місцевих/міського бюджетів з використанням даних форм фінансової та бюджетної звітності. Фінансова звітність бюджетних установ складається відповідно до вимог НП(С)БО (національного положення (стандартів) бухгалтерського обліку) та за формами, які затверджуються Міністерством фінансів України у порядку, заповнення якого встановлено Державним казначейством України за погодженням з Мінфіном. Поряд з цим, бюджетна звітність (яка відображає стан виконання бюджетів), вміщує

інформацію форм бюджетної звітності бюджетних установ в розрізі класифікації, форми якої та порядок їх заповнення встановлені ДКУ (Державним казначейством України) за погодженням з Мінфіном України.

Складання та надання форм звітності розпорядниками бюджетних коштів здійснюється відповідно до єдиної методології, загальні вимоги якої наведені у додатку 3.

До того ж, управління фінансовими ресурсами та ефективне використання бюджетних коштів в межах видаткових повноважень між рівнями бюджетів, на думку науковців-теоретиків та дослідників-практиків, необхідно здійснювати виходячи із стану соціально-економічного розвитку та природно-ресурсного потенціалу територій. Саме тому, з метою підвищення рівня економічної результативності територіального управління фінансовими ресурсами необхідним є оптимізація повноважень місцевих бюджетів, посилення дієвості механізму формування та розподілу міжбюджетних трансфертів з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку, забезпечення фінансової та соціальної стабільності АТО. Накопичений світовий досвід у сфері бюджетного регулювання показує, що власні доходи місцевих бюджетів становлять незначну частку в загальній структурі доходної частини, що достатньою мірою не відповідає видатковим повноваженням місцевого самоврядування. Як наслідок, фінансування відповідних видатків місцевих бюджетів покривається дотаціями державного бюджету. При цьому, результативність управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні, значною мірою, залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, напрямів використання бюджетних видатків та рівня їх фінансової спроможності в цілому. ОМС є відповідальними за соціально-економічний розвиток АТО та належне виконання покладених на них функцій у наповненні доходної частини місцевих бюджетів. Саме тому, соціально-економічний розвиток регіонів, районних центрів, міст та селищ повинен мати відповідне фінансування. Важливим, на наш погляд, за таких умов, має стати розробка заходів щодо зміцнення забезпеченості фінансовими ресурсами для розвитку окремих територій та запровадження дієвого

інструментарію регулювання бюджетних відносин, спрямованих на формування бюджетів на рівні місцевого самоврядування.

Саме тому, серед основних завдань, які мають бути реалізовані на місцевому рівні (або ж в межах бюджетної децентралізації) є: удосконалення джерел фінансових ресурсів ОМС; перехід до системи офіційних (чи цільових) трансфертів, які спрямовані на компенсацію видатків ОМС (як результат реалізації ними делегованих функцій); запровадження розрахунку надходжень фінансових ресурсів (на основі формули перерозподілу державних податків, закріплених за місцевими бюджетами); запровадження максимального рівня прозорості використання бюджетних коштів ОМС.

Варто відмітити, що прийняті Верховною Радою у грудні 2014 року зміни до БКУ та ПКУ є найбільшим за останні роки кроком у напрямку бюджетної децентралізації. Так, науковець-дослідник Р. Демчак в публікації [10] зазначає, якщо до впроваджених змін від 50% до 90% бюджетів різних рівнів в Україні були дотаційними, то після проведених реформ, кількість дотаційних бюджетів скоротилася вдвічі.

Враховуючи вище викладене та з метою вирішення нагальних проблем, пов'язаних, першочергово, із покращенням управління фінансуванням фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, їх наповненням та розв'язанням поточних і стратегічних завдань, органи місцевої влади повинні прикладати максимум можливостей для пошуку та залучення власних коштів.

Так, на нашу думку, серед основних заходів, спрямованих на можливе покращення стану фінансового потенціалу місцевих бюджетів та його використання на розвиток соціально-економічної сфери ОТГ можуть стати:

- зниження рівня тіньової економічної діяльності у регіоні;
- зміцнення податкової дисципліни, скорочення (ліквідація) схем і технологій ухилення від сплати податків;
- покращення функціонування реального сектора економіки, перш за все, внаслідок посилення контролю за діяльністю збиткових підприємств на території регіону, ОТГ;

– забезпечення сприятливих умов для розвитку малого й середнього бізнесу; створення робочих місць, тощо.

В цілому вважаємо, що це дозволить отримати та надати пріоритетність місцевим органам влади у питанні розроблення та реалізації стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку регіону (ОТГ) за одночасного посилення відповідальності за правильність прийнятих ними рішень; сприятиме підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів, а також може бути резервом підвищення фінансової спроможності регіону (ОТГ) у розв’язанні проблемних питань його соціально-економічного розвитку.

Звичайно ж, реалізація окреслених заходів потребує прийняття обґрунтованих управлінських рішень органами місцевого самоврядування на основі оцінювання їх доцільності/можливості в окремому регіоні. Тобто, кожен регіон має розробляти власні підходи щодо механізмів покращення управління та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, виходячи із наявних джерел їх наповнення і напрямів зростання ефективності використання (при одночасному врахуванні власних потреб, можливостей та специфічних особливостей розвитку регіону (ОТГ)). Водночас, важлива роль у вирішенні цих питань, на нашу думку, має бути приділена методичним підходам формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Їх характеристика та можливості практичного застосування розкриємо при вивітленні одного із пунктів наступного розділу кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

3.1 Стратегічне (прогнозне) бюджетне планування, як напрям покращення управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету

Важливим етапом процесу покращення управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів є бюджетне планування. Саме тому, серед напрямів удосконалення управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів особлива роль належить прогнозному (стратегічному) бюджетному плануванню. Завдяки його використанню відбувається вибір засобів, способів і методів досягнення поставлених цілей за рівнями ієрархії.

Переходячи до питання прогнозного бюджетного планування, вважаємо за доцільне коротко зупинитися на фактичному виконанні держбюджету країни та місцевого (Сумської МТГ) бюджету за 2023 рік. Так, за даними інфографіки Мінфін України [36], до загального фонду держбюджету країни надійшло за звітний рік 1,66 трлн. грн. при загальній сумі доходів 2,67 трлн. грн.

Рисунок 3.1 – Виконання зведеного бюджету України за 2023 рік

Джерело: за даними інфографіки Мінфін України [36]

Видатки загального фонду держбюджету у 2023 р. склали 3,03 трлн. грн. при загальній їх сумі понад 4 трлн. грн. Тобто, загалом, зведений держбюджет в Україні за 2023 рік став дефіцитним у розмірі 1,33 трлн. грн. [36]

Що ж стосується надходжень до загального фонду бюджету Сумської МТГ (без урахування офіційних трансфертів) [18], то станом на 01.01.2024 р. їх сума дорівнювала 2,6 млрд. грн., що склало 95, 2 % до запланованих на 2023 р., тобто, недовиконання доходної частини бюджету у грошовому вимірі становило 132,1 млн. грн. (в основному, через недоотримання ПДФО)

Поряд з цим, станом на кінець 2023 р. начальником Сумської військової адміністрації Олексієм Дрозденко було підписано розпорядження від 25.12.2023 р. за №114 – СМР «Про бюджет Сумської міської територіальної громади на 2024 рік». Згідно оприлюдненого на сайті міськради документа, “...доходи загального та спеціального фондів бюджету затверджені в сумі 3,3 млрд. та 0,1 млрд. грн., відповідно. Тобто, загальна сума доходної частини зведеного бюджету Сумської МТГ складе 3,4 млрд. грн. При цьому, видатки бюджету загального та спеціального фондів виражені сумами, відповідно, 2,9 млрд. грн. та 0,5 млрд. грн., або ж, їх загальна сума 3,4 млрд. грн.” [18]

Бюджетне планування є основним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку як держави вцілому, так і її окремих регіонів, ОТГ, районних центрів, міст і селищ. Сутність бюджетного державного планування полягає в обґрунтуванні напрямів розвитку країни та окремих галузей економіки, з врахуванням перспективи розвитку окремих АТО, можливого майбутнього стану економіки та соціальної сфери, а також альтернативних шляхів досягнення параметрів ЕСП у визначені програмами строки. Його метою є розробка основних джерел формування коштів місцевих бюджетів та їх використання на середньо- і довгостроковий період. Це обумовлено необхідністю виконання завдань, які окреслені органами влади як на державному, так і місцевому рівнях на певному етапі розвитку адміністративно-територіальних одиниць та передбачає запровадження в їх діяльність стратегічного бюджетного планування. Завдяки розробленню та використанню

прогнозного бюджету (як важливого інструменту державного регулювання економічних і соціальних процесів), здійснюється обґрунтування управління джерелами формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та напрямками їх використання у наступних періодах з урахуванням визначених цілей і пріоритетів СЕР держави на перспективу.

Процес перспективного бюджетного планування передбачає створення умов, спрямованих на вирішення найважливіших проблем впливу держави на СЕР та окремих адміністративно-територіальних одиниць. Саме тому, стратегія бюджетного планування залишається на сьогодні необхідною умовою удосконалення управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів поряд із посиленням його впливу на соціально-економічний розвиток регіонів.

Виступаючи важливим компонентом науково-обґрунтованого бюджетного процесу, бюджетне планування фінансових ресурсів/доходів розглядає як свій об'єкт лише ту частину фінансових ресурсів, які в сукупності можливих податкових та неподаткових надходжень акумульовані у бюджетній системі. Основне його завдання полягає у досягненні максимально можливого рівня бюджетної автономії регіону, О(М)ТГ, районних центрів та інших АТО в частині власних податкових надходжень.

Саме тому, податкові надходження (у складі яких домінуючі позиції займає ПДФО), виступаючи у місцевих бюджетах одним із найважливіших бюджетоутворюючих платежів та займаючи найбільшу питому вагу в загальній сумі надходжень, терміново потребують перегляду та здійснення реформи «спрощенки». Цьому, за передбаченнями Уряду України, має сприяти затверджена 27 грудня 2023 р. Кабміном України Національна стратегія доходів на 2024-2030 рр.. Її головна мета полягає в посиленні фіскальної спроможності України, адаптації податкового та митного законодавства до стандартів ЄС за одночасного створення стимулів задля післявоєнного відновлення та економічного зростання країни [21].

Так, за словами Міністра фінансів Сергія Марченко, першочергово, Національна стратегія доходів, буде спрямована на поліпшення системи

адміністрування податків; здійснення внутрішньої реформи податкових та митних органів; відновлення рівня довіри платників податків до органів (оскільки це є важливим і критичним для успішності нових податкових ініціатив) та запровадження заходів, спрямованих на удосконалення податкової та митної політики.

Отже, оприлюднена на сайті Мінфіну Національна стратегія доходів, серед головного, передбачає певні зміни у податковій сфері шляхом [21]:

- проведення реформи спрощеної системи оподаткування через звуження сфери її застосування (шляхом виключення юридичних осіб, підвищення порогу реєстрації платників ПДВ та збільшення ефективних ставок податків до рівня загального режиму);

- відновлення прогресивної шкали ставок ПДФО у поєднанні з соціальною пільгою нейтральною до рівня доходів;

- перегляд чинного режиму інвестиційного стимулювання в межах податку на прибуток підприємств;

- перегляд ставок ПДВ, у відповідності до законодавства ЄС, через скасування, при цьому, знижених ставок та пільг, які не передбачені директивою ЄС про ПДВ;

- підвищення до мінімальних ставок ЄС акцизних зборів на паливо, алкогольні напої та тютюнові вироби;

- перегляд пільг при сплаті ренти на видобуток газу та за користування радіочастотним ресурсом;

- перегляд підходів до оцінки нерухомого майна в цілях оподаткування.

З метою підвищення ефективності бюджетного планування обов'язковим залишається вивчення попиту і пропозиції на комунальне майно і землю, а також формування оптимальної цінової політики в державі.

Залишаючись найважливішою складовою фінансової бази органів місцевого самоврядування, місцевим бюджетам належить вирішальна роль у розвитку регіонів, О(М)ТГ та інших структурних АТО. При цьому, податкові надходження надають можливості місцевій владі наповнювати бюджети,

стимулювати підприємницьку активність жителів та юридичних осіб адміністративно-територіальної одиниці, сприяти розвитку місцевого господарства та ефективному використанню природних ресурсів місцевого значення.

До того ж, цікава інформація представлена за 2023 р.. компанією ЄБА (партнером опитування якої є «ЕҮ в Україні» (Ernst & Young Ukraine). В період з 14 листопада до 1 грудня 2023 р. було проведено опитування, участь в якому взяли 75 фахівців із сфери податків і фінансів членських компаній Європейської Бізнес Асоціації. Так, нею був досліджений «Податковий індекс». Відомо, що його складовими є чотири рівнозначні компоненти: якість податкового законодавства; обтяжливість/легкість адміністрування податків; фіскальний тиск та якість податкового обслуговування (додаток 3.1). Так, його загальна інтегральна оцінка знизилася (як зазначається серед опитуваних) з 2,97 балів у 2022 р. до 2,85 балів у 2023 р. (із можливих 5 балів). При цьому, найнижчу оцінку серед факторів, що впливають на розрахунок індексу, одержала якість податкового законодавства – 2,63 бали (через скарги респондентів на велику кількість часу, який витрачається на підготовку податкової звітності та сплату податків; поспішне запровадження нових правил поряд із недостатністю часу для пристосування до них і їхньою незрозумілістю). Натомість, найвищий бал (3,07) за оцінкою отримав фіскальний тиск. Загалом, поточний податковий режим в Україні як “задовільний” оцінили 52% компаній; на думку 40% – він перешкоджав залученню інвестицій та розвитку бізнесу; і лише 8% – що він сприяв розвитку їхнього бізнесу [34].

Поряд із вищевикладеним, важливим серед пошуку можливих джерел надходжень до місцевих бюджетів та їх перспективного бюджетного планування, зокрема, податкових, є також грантове фінансування. У даному випадку мова йде про допомогу, яка може бути надана фізичним особам-підприємцям для відновлення бізнесу, будівництва житла або ж його придбання для внутрішньопереміщених осіб, яка надається міжнародними благодійними чи громадськими, а також іншими неурядовими організаціями. При цьому, основна

мета організацій, які надають гранти полягає у сприянні розвитку легального, соціально-відповідального бізнесу, який законно та конструктивно діє у правовому полі, платить податки та робить внесок у зростання економіки країни.

Як зазначено в матеріалах ДПС України [32] “Грант – це одноразова безповоротна цільова виплата фізичним і юридичним особам грошової суми або дарування обладнання, приміщення (як правило, з власних коштів та майна) громадянами і юридичними особами, у тому числі іноземцями, а також міжнародними організаціями, для проведення наукових досліджень, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, вжиття заходів екологічної безпеки та ліквідації наслідків екологічних катастроф, виконання творчих робіт, видання творів художньої, наукової, освітньої, образотворчої, медичної та іншої літератури тощо”. Саме тому, збільшення числа отриманих переможцями грантів, які спрямовані на підтримку та розвиток місцевого підприємництва, мікро- та малого бізнесу, буде сприяти росту надходжень фінансових ресурсів органів самоврядування та посиленню наповнення місцевих бюджетів. Оскільки дохід у вигляді гранту не залежить від результату здійснення господарської діяльності підприємця як фізичної особи, то такий дохід оподатковується за загальними правилами, які встановлені Кодексом для платників податку – фізичних осіб. А отже, відповідно до ст. 168 Кодексу (п.п. 168.1.1 та 168.1) оподатковуваний дохід на користь платника податку, зобов'язаний утримувати ПДФО та військовий збір із суми такого доходу за його рахунок за ставкою податку 18% та військовим збором 1,5% [32]. Натомість, за результатами проведеної у вересні поточного року міжвідомчої наради у Мінінтеграції під головуванням Віцепрем'єр-міністерки Ірини Верещук з питання оподаткування міжнародних грантів, учасниками наради були внесені пропозиції змін до Податкового кодексу щодо можливого скасування зазначеного оподаткування грантів. Але ж, чи можна розглядати це як реальність сьогодення? Сумнівно, оскільки ці надходження також залишаються джерелом наповнення місцевих бюджетів.

Проте, поряд із власними доходами, в прогнозне планування фінансових ресурсів місцевих бюджетів може здійснюватися шляхом використання

інвестиційних та кредитних ресурсів. Саме вони залишаються потенціалом для самофінансування та забезпечують вливання фінансових ресурсів в місцевий бюджет. Це, на нашу думку, можливо досягти шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та визначення рівня потреб регіону чи його окремих АТО через:

- залучення коштів банківської системи та заощаджень населення;
- стимулювання інвестиційної діяльності за рахунок власних коштів підприємств;
- податкове стимулювання процесу реінвестування в економіку регіону.

Бюджетне планування дозволяє забезпечити збалансованість бюджетів, визначити шляхи раціонального використання фінансових ресурсів. Враховуючи рівень бюджету, фінансовий план дозволяє вирішувати визначені завдання у безпосередній ланці державного управління. При цьому, якісне та своєчасне розроблення прогнозу відповідних бюджетів передбачає наявність інформації з відомостями щодо питань: податкового законодавства; видів і обсягів видатків на всіх рівнях бюджетної системи; взаємовідносин держбюджету з місцевим бюджетом; нормативних показників бюджетної забезпеченості фінансами та коригуючих коефіцієнтів до них, т. ін..

Варто зазначити, що серед найбільш важливих питань розвитку системи бюджетного планування в умовах пристосування економіки країни до криз, пов'язаних із COVID-19, дією воєного стану та, у зв'язку з цими обставинами, трансформаційних змін в державі, є обґрунтування та вибір способів, методів та засобів інструментарію щодо моніторингу місцевих бюджетів і програм управління їх фінансовими ресурсами. Саме за таких умов, на нашу думку, оцінка бюджетних програм за показниками (з врахуванням індикаторів виконання бюджетів, їх збалансованості) свідчить про необхідність і доцільність удосконалення методолого-методичного та інституційного забезпечення системи бюджетного планування.

Стратегічне (прогнозне) бюджетне планування є засобом обґрунтування й вибору стратегії щодо прийняття конкретних управлінських рішень органами

державної влади та місцевого самоврядування щодо бюджетного регулювання. Разом з цим, воно є основою для розроблення прогнозу СЕР як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і країни в цілому; обґрунтованого і своєчасного складання програм/проектів державного й місцевих бюджетів, затверджених розписом на плановий бюджетний період (або ж середньострокову перспективу) з метою прийняття економічних, соціальних і політичних рішень та подальшого виконання відповідних бюджетів. Бюджетне планування, поряд із вище викладеним, можна розглядати як базу, де спрогнозовані соціально-економічні показники розвитку країни в цілому. Прогнозне планування бюджету має здійснюватися на основі поглибленого аналізу причин і чинників недовиконання планів по результативним показникам звітного періоду і прогнозів; оцінки факторів СЕР з використанням сучасних ІКТ та прогнозних моделей. При цьому, має бути враховане обов'язкове резервування коштів (зادля здійснення непередбачених видатків, які не мають постійного характеру і не могли бути передбаченими під час прогнозного планування проекту бюджету).

Таким чином, потреба в удосконаленні прогнозного бюджетного планування обумовлена змінами в системі управління фінансовими ресурсами на рівні держави та, як наслідок, створенням передумов використання середньострокового бюджетного планування з його подальшим впровадженням в практику конкретної ланки державного управління. Стабілізація системи фінансових ресурсів, за таких умов, дозволить прогнозувати бюджетні показники на основі науково-обґрунтованих рішень, які не будуть суттєво коригуватися та сприятимуть отриманню найбільш оптимального результату. При цьому, успіх розв'язання визначеної мети, на нашу думку, буде залежати, переважно, від того, наскільки обґрунтовано та правильно вибрані й використані способи, методи і прийоми прийняття рішень в управлінні фінансовими ресурсами бюджетів різних рівнів. Саме тому, вибір та реалізація оптимальних рішень в управлінні фінансовими ресурсами буде залежати від їх ефективності, тобто, результат має відповідати понесеним витратам з урахуванням

мінімального ризику. Загалом же, ефективне планування й управління доходами місцевих бюджетів сприятиме перетворенню територіальних громад з дотаційних на суб'єкти, які самостійно забезпечують добробут своїх мешканців. При цьому, фінансове забезпечення реалізації програм соціального захисту населення ОМС здійснюється шляхом надання субвенцій з держбюджету місцевим бюджетам. Затверджують і приймають місцеві програми соціального захисту населення рішенням відповідні ОМС і їх фінансування здійснюється за рахунок власних коштів місцевих бюджетів.

3.2 Програмно-цільовий метод планування як напрям удосконалення управління місцевими бюджетами та бюджетними програми

Управлінню місцевих бюджетів відведене важливе місце у визначенні джерел формування та напрямів використання бюджетних коштів О(М)ТГ (як структурних складових АТО) в економіці держави та забезпеченні їх стабільного соціально-економічного розвитку. Це на сьогодні потребує використання значної кількості загальноекономічних методів (як, наприклад, економічного й системного аналізу, експертних оцінок, ефективної ставки оподаткування, еластичності, трендів, моделювання, тощо) і методичних прийомів, які б дозволили забезпечити умови та досягнути визначені цілі цього процесу. Реалізація способів їх розробки, взаємоузгодження та оптимізації планових завдань і показників в Україні потребує розробленої науковцями єдиної методології бюджетного планування. Саме тому, вибір методу здійснюється в залежності від цілей та завдань, які є важливими для вирішення в процесі управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів.

До традиційних методів планування, які найбільш широко використовуються при формуванні фінансових ресурсів (дохідної частини) місцевих бюджетів та напрямів їх використання (витратної частини) відносять: балансовий, аналітичний, нормативний, коефіцієнтний, метод екстраполяції та програмно-цільовий.

Балансовий метод (або ж, планування на основі узгодження доходів та видатків бюджету) посідає центральне місце в бюджетному плануванні, оскільки дозволяє порівняти фактичну наявність фінансові ресурси держави з їх плановою потребою. Застосування цього методу дає змогу досягти балансу між доходною і видатковою частинами бюджету кожної окремої ланки бюджетної системи. Його використовують також при встановленні пропорцій в розподілі бюджетних коштів між бюджетом держави та місцевими бюджетами, тобто, з метою уникнення можливих диспропорцій між доходами і витратами на всіх рівнях бюджетного планування та вибору оптимального варіанту у задоволенні суспільних потреб.

Аналітичний метод є одним із методів економічного аналізу, який дозволяє зіставити заплановані показники бюджету поточного року із фактичними попереднього та визначити рівень їх виконання за попередній період. Він передбачає обчислення планових показників та визначення впливу на них різноманітних чинників. Здійснюючи аналіз даних минулого періоду виявляють причини, які вплинули на неповноту надходження грошових коштів в місцевий бюджет, визначається рівень ефективності використання бюджетних коштів. Він дозволяє вивчити економічну кон'юнктуру минулого та теперішнього періодів і її досягнутий рівень (як вихідної бази для макроекономічного планування). Отже, за допомогою цього методу здійснюють моделювання показників бюджету.

Нормативний метод – також є одним із методів бюджетного планування й регулювання діяльності виробничих і невиробничих ланок економіки. Його сутність полягає у застосуванні нормативів, якими регламентуються бюджетні показники (тобто, види надходжень і видатків за окремими статтями). При цьому, розрахунок запланованих бюджетних показників здійснюється на основі встановлених норм і фінансово- та бюджетоутворюючих нормативів. Цей метод дозволяє виявити бюджетні резерви та врахувати, поряд з цим, економічний стан окремих галузей національної економіки, підприємств, бюджетних установ, фізичних осіб.

Коефіцієнтний метод, або ж, метод коефіцієнтів, який базується на застосуванні відповідних коефіцієнтів, що відображають зміни і визначаються на основі ретроспективних показників. Однак, його недолік полягає у не вимозі виявлення економії бюджетних коштів (резервів).

Варто зазначити, що вищеописані в узагальненому форматі методи бюджетного планування взаємопов'язані між собою. Так, планування на основі нормативів (нормативних показників) обов'язково має доповнюватися балансовим методом, оскільки саме його використання дозволяє узгодити надходження фінансових ресурсів до бюджету з його видатками та уникнути можливі диспропорції між ними на всіх рівнях бюджетного планування, вибираючи, таким чином, оптимальний варіант задоволення суспільних потреб.

В процесі бюджетного планування фінансових ресурсів поряд із методами використовують також і засоби їх досягнення. Основними серед них є: державні соціальні стандарти та державні соціальні нормативи; фінансові нормативи бюджетної забезпеченості й коригуючі до них коефіцієнти; алгоритм фінансового вирівнювання; індекс податкової спроможності бюджету; коефіцієнт вирівнювання рядів динаміки за показниками результативності; інструментарій моніторингу програм бюджетного планування фінансових ресурсів та моделі ЕММ.

ПЦМ передбачає також визначення видатків бюджету (із врахуванням оцінки досягнення конкретних результатів, ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу. ПЦМ планування видатків є інструментом середньострокового бюджетного планування, за допомогою якого забезпечується формування структури видатків на перспективу за пріоритетами, що відповідають стратегічним цілям держави з метою реалізації завдань соціального та економічного розвитку країни з впровадженням механізму аналізу й оцінки ефективності використання бюджетних ресурсів і забезпечення планування діяльності головними розпорядниками бюджетних коштів.

Натомість, як зазначається теоретиками та практиками-дослідниками, подальше удосконалення бюджетного планування (в тому числі, й місцевих бюджетів) пов'язане з програмно-цільовим методом, тобто, методом управління бюджетними коштами, мета якого полягає у досягненні конкретних результатів коштами бюджету шляхом оцінювання ефективності їх використання на всіх стадіях бюджетування. До того ж, даний метод дозволяє забезпечити зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами від їх використання; регулювати розподіл бюджетних коштів між окремими напрямками та програмами на базі вимірюваних результатів, сприяючи, при цьому, підвищенню ефективності й прозорості через посилення підзвітності та відповідальності за витратами коштів. Виступаючи інструментом бюджетного планування, ПЦМ, дозволяє визначити пріоритети та встановити їх в межах існуючих податкових обмежень, отримуючи, при цьому, інформацію від платників податків щодо рівня та якості наданих послуг.

Однак, на нашу думку, ПЦМ (без інших методів бюджетного планування) не можна сприймати як повноцінний. Так, наприклад, застосування для розрахунку окремих статей бюджетних витрат за економічною класифікацією нормативного та балансового методів, які є одними із способів кошторисного планування та встановлюють зв'язок між джерелами фінансування, їх обсягами та напрямками використання. Поряд з цим, розрахувати прогноз доходів та витрат планових (прогнозних) бюджетних періодів на основі оцінки динаміки бюджетних показників (з урахуванням чинників можливого впливу, а саме, прогнозне коливання цін на енергоносії) можливо за допомогою метода екстраполяції. Отже, ПЦМ дозволяє поєднати всі ці методи та встановити взаємозв'язок між факторними показниками (ресурсами) та їх результативними величинами.

Застосування ПЦМ у плануванні та виконанні бюджетної програми здійснюється за наступною розробленою моделлю (рис. 3.2).

Її зміст визначається переліком соціальних і економічних проблем окремих адміністративно-територіальних одиниць й охоплює поетапне (за циклами)

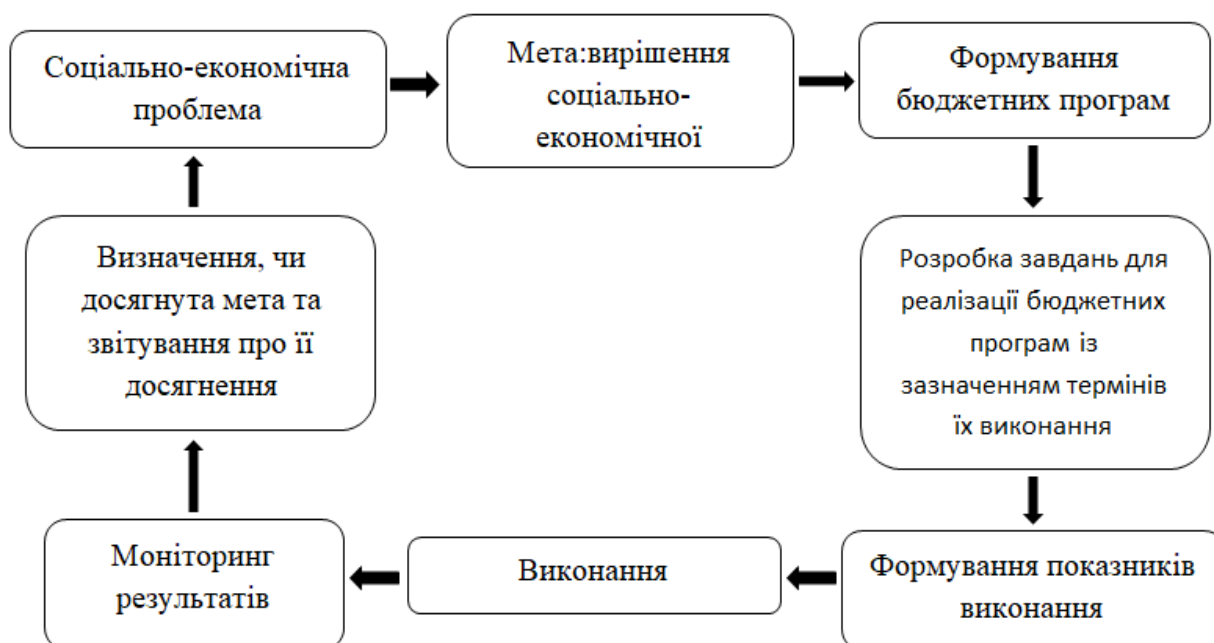

Рисунок 3.2 – Модель формування та виконання бюджетної програми за ПМЦ

Джерело: узагальнено та оформлено автором за [16]

впровадження заходів, які потребуються для їх подолання.

Виходячи із загального огляду ПЦМ, науковцями зазначається, що кожен новий цикл бюджетування за цим методом починається із оцінювання ефективності бюджетної програми опісля завершення її реалізації, тобто, визначення ступіню досягнення мети програми. З цією метою здійснюється оцінка ефективності програми за визначеною системою показників її виконання. До того ж, ці показники повинні відповідати цілям та завданням програми, яка має бути спрямована на досягнення конкретної цілі з позиції, щоб завдання і показники за кількістю їх виконання не були занадто великими. За твердженням дослідників, така програма має бути чіткою на термін кількох років, зрозумілою для громадськості й спрямованою на задоволення визначених потреб.

Визначення мети бюджетної програми – це один із найбільш важливих аспектів ПЦМ формування бюджету. Через мету програми поєднуються стратегічні цілі соціально-економічної та бюджетної політики (оскільки бюджетна програма є інструментом бюджетної політики).

Основною вимогою до мети бюджетної програми є її орієнтація на конкретний результат. Відповідно до визначеної мети бюджетної програми розробляються її завдання. Вони мають бути конкретними, визначеними за кількістю та затвердженими у часі виконання досягнутих результатів за показниками. Показники (або ж індикатори) результативності виконання бюджетних програм є завершальним структурним елементом ПЦМ. Такими показниками результативності визначені кількісні виміри рівня задоволеності послуг у державному секторі, результативності, продуктивності та рентабельності послуг.

Поряд із вищезазначеним, в процесі управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів (в залежності від цілей та завдань, які визначені наважливішими) використовують економіко-математичне моделювання. Розробка економіко-математичних моделей передбачає розбивку процесу дослідження на декілька етапів: постановку задачі; розробку специфікації моделі з визначенням змінних; вибір із можливих такої моделі, яка дозволяє визначити форми взаємозв'язку між змінними; ідентифікацію параметрів та формування критеріїв, які відображають правила вибору щодо вирішення задачі з альтернативних варіантів; створення необхідної інформаційної бази поряд із перевіркою рішень на математичну та змістовну несуперечність. Для розробки довгострокових прогнозів бюджетних показників застосовуються імітаційні моделі, за допомогою яких передбачаються наслідки застосування відповідних фінансово-бюджетних інструментів. Важливими серед завдань, за таких обставин, є взаємоузгодження цілей та завдань складових бюджетної політики; пріоритетів бюджетної політики з бюджетними програмами СЕР як країни, так і окремих АТО на перспективу. Серед переваг у застосуванні методів моделювання основна заключається в можливості врахування взаємозв'язку бюджетних показників з макроекономічними процесами в країні.

Таким чином, планування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та бюджетних програм за ПЦМ дозволить (на відміну від постатейного принципу)

змінити акценти з планування та контролю за їх видами й обсягами на планування соціально-економічних результатів витратчання бюджетних коштів; розподіляти бюджетні ресурси не лише на наявності коштів, а й на показниках соціально-економічної ефективності, а також посилить відповідальність розпорядників бюджетних коштів за кількістю та якістю наданих населенню територіальних громад товарів (послуг, робіт). При цьому, використання економіко-математичного моделювання дозволить спрогнозувати доходи бюджету з врахуванням показників соціально-економічного розвитку країни чи окремого регіону; зміни в податковому та бюджетному законодавстві; тенденції та циклічність розвитку соціально-економічних процесів та проводити факторний аналіз у відхиленнях фактичного виконання доходів бюджету від затверджених показників.

3.3 Іноземний досвід управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів та особливості його застосування в Україні в умовах криз, воєнного часу та опісля

Вітчизняний досвід вивчення питання управління фінансовими ресурсами показує, що у формуванні доходів і наданні фінансової підтримки територіальним громадам важлива роль належить місцевим бюджетам, стан яких на сьогодні є однією з вагомих складових розвитку суспільства та потребує подальшого удосконалення. Місцеві бюджети – це те основне місце, де зосереджуються фінансові ресурси ОМС. Тому, на сьогодні проблеми забезпечення власними фінансовими ресурсами ОМС для виконання останніми покладених на них завдань набувають особливої актуальності.

Відомо, що у країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі, й посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних методів управління місцевими бюджетними ресурсами, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, системи державного

фінансового контролю, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів.

Так, згідно з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування (Україна підписала її у 1996 р.), були визначені основні засади фінансового забезпечення територій. Однак, як переконує практичний досвід, управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів на сьогодні все ще залишається недосконалим і потребує більш інтенсивного запровадження цих засад у розвиток фінансової системи країни та дієвої взаємодії державного управління і місцевого самоврядування. Цьому, на нашу думку, сприятиме вивчення та впровадження іноземного досвіду формування фінансової бази регіонального самоврядування економічно розвинутих країн (як важливого етапу створення ефективної системи регіональних бюджетів в Україні) в умовах фінансової децентралізації, основу яких складають податкові надходження.

Вивчення сучасного зарубіжного досвіду в країнах з розвиненими ринковими відносинами щодо значення податків і зборів в місцевих бюджетах дозволяє стверджувати, що в багатьох із них основним джерелом формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів є місцеві податки.

В залежності від об'єкта оподаткування їх класифікують за групами [16]:

- місцеві податки на доходи (корпорацій та індивідуальні). Ця група податків становить від 80 до 100% податкових надходжень до місцевих бюджетів країн Скандинавії та Прибалтики, а також Люксембургу;

- місцеві податки з продажу: специфічні акцизи та універсальний акциз, тобто, це податки на продані товари і послуги. Податки цієї групи забезпечують від 20 до 76% податкових надходжень до місцевих бюджетів Австрії, Нідерландів, Іспанії, Греції, Португалії, Угорщини, США, Японії, Кореї, Туреччини;

- податки на нерухоме майно, спадщину і дарування. Особлива увага приділяється цим податкам у федеративних країнах у порівнянні з унітарними. Насамперед, мова йде про Великобританію, Німеччину, США, Канаду, Австралію, Мексику, Нову Зеландію та ін.;

– інші місцеві податки. Вони виражають політику місцевої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища (екологічний податок); податки, які сплачують у вигляді плати за послуги, які надає місцева влада (за користування комунальними послугами: електроенергія, газ, вода і водовідведення, зв'язок, видача документів).

Доходи регіональних бюджетів США формуються, в основному, за рахунок непрямих податків та помайнового оподаткування. Місцеві податки в США (на відміну від багатьох країн ЄС) є основою дохідної частини місцевих бюджетів. У зведеному консолідованому бюджеті США частка федеральних, регіональних і місцевих податків становить, відповідно, 66,3%; 20,6% та 13,1%, а з урахуванням ще й фінансової допомоги складає 49,7%; 28,3% та 22,0%, відповідно. При цьому, відсоткове співвідношення частки місцевих податків, державних субсидій та інших джерел в доходах бюджетів муніципальних утворень складає в США, відповідно, 65%; 23%; 12% [32]. У Великобританії (наприкінці 90-х років) місцевий податок на майно стягувався з власників (або ж орендарів) нерухомості.

Натомість, ОМС Норвегії стягують з місцевих мешканців плату за користування послугами, які надає місцева влада: за воду та каналізацію; дитячі дошкільні заклади, (в яких доглядають за дітьми у вечірні години); по-господарську допомогу. Тобто, муніципалітети мають право свободи вибору у визначенні розмірів платежів і зборів. У прибалтійських країнах основними видами місцевих податкових надходжень є земельний податок і податок на майно [30]. Так, в Литві, як приклад, існують місцеві збори за “земляні роботи на території загального користування, їх огорожу та обмеження руху; торгівлю на визначених самоуправлінням місцях; візуальну комерційну рекламу; тривалість (час) стоянки автомобілів на визначених самоуправлінням міських вулицях та площах”. Тобто, як бачимо, частка місцевих зборів і податків у складі доходів місцевих бюджетів країн Європи суттєво відрізняється і знаходиться в межах від 5,0% до 20,0%. У таких розвинутих країнах ЄС як: Швейцарія, Фінляндія, Норвегія, Німеччина, Польща, Іспанія місцеві збори й податки у

доходах місцевих бюджетів складають більше 20%. Натомість, цей показник (менше 5%) в таких країнах як: Угорщина, Словенія, Болгарія, Албанія, ін.. При цьому, на сьогодні, у країнах ЄС право зборів невеликих за обсягами податкових надходжень передано органам місцевої влади.

В таблиці 3.1 в узагальненому вигляді наведено основні джерела формування регіональних бюджетів у країнах світу з розвинутими економіками.

Таблиця 3.1 – Склад джерел податкових надходжень формування регіональних бюджетів розвинених країн

Назва країни та її територіальної одиниці	Види регіональних податкових надходжень
США (штат)	ПДФО (стягується в усіх штатах); податок на прибуток корпорацій; податок з продаж – специфічні акцизи та універсальний акциз; податок на користування; податок із продаж нерухомого майна; податок на спадщину.
Німеччина (землі)	акциз на пиво; податок на нерухоме майно; податок на транспортні засоби; податок на спадщину і дарування; податок на лотерею, парі, казино та азартні ігри;
Польща (воєводства)	доходи від комунального майна; надходження від бюджетних установ, комунальних підприємств, допоміжних господарств; надходження від грошових стягнень, штрафів за існуючими правилами.
Франція (регіони)	податок на землю під забудовою; податок на незабудовані землі; податок на професійний бізнес; податок на мешканців;
Швейцарія (кантони)	податок на індивідуальні доходи і чисте багатство; податок на прибуток і податки на чисте багатство компаній; податок на приріст вартості капіталу; податок на майно; податок на успадкування та дарування; транспортний податок

Джерело: узагальнено та оформлено автором

Загалом, підсумовуючи досвід зарубіжних країн варто відмітити, що основним фактором результативної діяльності органів регіонального самоврядування є чіткий розподіл повноважень між рівнями влади (особливо, це

стосується зменшення кількості делегованих повноважень органів регіонального самоврядування та передачі місцевій владі частини державних повноважень), який не тільки декларативно, а реально базується на принципах формування бюджетів, основними серед яких є: самостійність, справедливість й неупередженість, а також відповідальність учасників бюджетного процесу та субсидіарність.

Отже, дослідження управління формування фінансових ресурсів (як бази регіонального самоврядування економічно розвинутих країн) є важливою стадією у створенні ефективної системи місцевих бюджетів в Україні в умовах фінансової децентралізації, базову основу якої складають саме податкові надходження. Місцеві податки і збори в Україні встановлюються органами влади, які діють на місцевому рівні, але загальні питання їх стягнення регламентуються Податковим кодексом (зі змінами і доповненнями внесеними Законами України) [17].

Проведений автором аналіз місцевих податків і зборів Сумської МТГ за 2020-2022 рр.. був висвітлений в п. 2.2 кваліфікаційної роботи. Зроблені при цьому висновки дозволили узагальнити, що в умовах криз і воєнного часу структурна перебудова економіки держави та прискорення темпів її зростання значною мірою залежать від досконалості системи управління плануванням місцевими фінансовими ресурсами та бюджетними програмами. Це обов'язково потребує запровадження заходів, спрямованих на їх покращення, підлаштовуючись під сьогоденні виклики зовнішнього середовища.

Варто зазначити, що найбільшою серед проблем/викликів на сучасному етапі розвитку України залишається корупція. Так, керівництвом нашої держави за офіційними документами визнано, що корупція в Україні набула ознак системного явища, яке процвітає та поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, укорінюючись, тим самим, все глибше у повсякденне життя в якості основного, швидкого та найдієвішого протиправного засобу вирішення питань чи досягнення певних цілей. За масштабами поширення корупція в країні, де йде війна, загрожує національній безпеці України. При цьому, за

оцінкою міжнародних інституцій масштаби явища корупції в Україні ще більш негативні, її рівень залишається традиційно достатньо високим. Так, згідно з індексом сприйняття корупції (CPI) (дані оприлюднені Transparency International Ukraine 31.01.2023 р.) наша країна у 2022 р. набрала 33 бали із 100 можливих і посіла 116 місце зі 180 країн. До того ж, за останні 10 років (з часу запуску оновленої методики розрахунку CPI) показник України зріс на 10 балів [35]. Тобто, попри вторгнення РФ, у 2022 р. Україна показала, що боротьба з цим викликом (корупцією) залишається сталим процесом, який продовжується, навіть у найскладніший період існування держави.

Сфера управління фінансами ОМС також не позбавлена корупції. Ухвалення рішень щодо формування (або ж використання) ресурсів, безпосередньо, визначає рух значних сум фінансових/грошових ресурсів. Суспільне сприйняття корупції поряд із недосконалістю застосування заходів по недопущенню та усуненню цього виклику призводить до появи корупційних ризиків. Неспроможність своєчасного ідентифікування наявних ризиків і застосування заходів щодо їх нейтралізації призводять до значних негативних наслідків у розвитку соціальної сфери та національної економіки. Серед найбільш негативних наслідків корупційної складової у сфері фінансових ресурсів місцевих бюджетів для СЕР країни, на нашу думку, є:

- втрата фінансових ресурсів наповнювачів місцевих бюджетів внаслідок несприятливих умов ведення бізнесу через форсмажорні обставин та вплив факторів, пов'язаних із військовими діями на території ОТГ у надзвичайних ситуаціях;

- демотивація платників податків в питанні добросовісного відношення до своїх обов'язків, що призводить до зростання та викривлення фіскального тиску на економічні суб'єкти, а також погіршення фінансової дисципліни в суб'єктах бюджетного процесу та сприяє їхній деморалізації;

- доларизація національної економіки;

- зниження обсягу та погіршення якості суспільних послуг, зростання їх вартості;

- порушення соціальної справедливості в країні поряд із погіршенням конкурентоспроможності національної економіки;
- порушення принципів формування та функціонування інститутів влади;
- руйнування демократичних засад функціонування суб'єктів управління фінансовими ресурсами територіальних громад;
- підлив довіри громадян до інститутів влади, що знижує її рівень легітимності та завдає шкоду суспільній моралі.

Отже, з позиції вищевикладеного вважаємо, що серед основних передумов покращення управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів ОТГ є боротьба з корупцією. З цією метою доцільно на наш погляд, насамперед, посилити контроль за управлінням комунальною власністю та формуванням і використанням фінансових ресурсів місцевих бюджетів із боку як міських територіальних громад, так і органів державного фінансового контролю.

Саме за таких умов важливим кроком в реалізації ефективного управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування мають стати дієві зміни, затверджені Наказом від від 27.12.2006 р. №352/420 “Про внесення змін до спільного наказу Державного казначейства України і ГоловКРУ України від 14.12.2004 р. № 215/338” (документ z0045-07, чинний від 31.01.2007 р.). [17] Ними передбачено інформування органами Державної аудиторської служби України (колишня державна контрольно-ревізійна служба) та її регіональних (територіальних) відділень органів Державної казначейської служби України (або ж її територіальних органів) про факти виявлення порушень бюджетного законодавства, а також порядку проведення бухгалтерського обліку і достовірності звітності про виконання бюджетів (в т. ч. і місцевих). Ці органи здійснюють свої контрольні повноваження на етапі виконання місцевих бюджетів та складання звітності про їх виконання, переважно, у вигляді поточного контролю.

Важливим у діяльності органів казначейства є перевірки фінансової звітності одержувачів коштів місцевих бюджетів та їх розпорядників, де перевіряється і встановлюється відповідність фактичних даних звітності

показникам бухгалтерського обліку виконання місцевих бюджетів, а також виявляється наявність логічного взаємозв'язку між окремими елементами фінансової звітності клієнтів казначейства.

Стосовно ж органів Державної аудиторської служби України, то на сьогодні їх діяльність спрямована, як найперше, на забезпечення належного виконання доходної складової бюджетів. Цими органами здійснюється контроль, об'єктами якого виступають платники податків – як юридичні (в тому числі, й бюджетні установи), так і фізичні особи.

У сфері управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів територіальні органи Державної аудиторської служби України (до яких відноситься і Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області) виконують ряд функцій, до основного переліку яких відносяться:

- здійснення контролю за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахувань і сплати податків та інших обов'язкових зборів і платежів до місцевих бюджетів;
- ведення обліку податків та інших обов'язкових платежів, які зараховуються до доходної частини місцевих бюджетів з гарантією правильності обчислень і своєчасністю надходжень цих податків, зборів і платежів;
- контроль своєчасності подання платниками податкових декларацій, бухгалтерських звітів і балансів, розрахунків та документів, які пов'язані з обчисленням сум податків і платежів, забезпечення перевірки правильності визначення об'єктів оподаткування й обчислення податкових платежів;
- забезпечення застосування та своєчасного стягнення сум фінансових санкцій, передбачених чинним законодавством (за порушення податкового законодавства), а також стягнення адміністративних штрафів до місцевих бюджетів;
- проведення перевірок фактів заниження сум податків та інших обов'язкових платежів до місцевих бюджетів або ж їх приховування.

Поряд із цим, об'єктами контролю територіальних органів Державної аудиторської служби України виступають виконавчі комітети ОМС,

(територіальних громад міст, районів, селищних і сільських рад), які перевіряються з питань дотримання порядку прийняття і обліку податків, інших платежів, отриманих від платників податків готівкою, своєчасності та повноти їх перерахування до бюджету.

Звичайно, ж, важливе значення, при цьому, має розвиток мотивів у територіальній громаді до покращення управління фінансових ресурсів та залучення громадськості до управління місцевими бюджетами. Лише в такому разі можна очікувати відчутних позитивних ефектів від розширення фінансових повноважень ОМС. Це, на нашу думку, дасть змогу убезпечити суспільство від розкрадання, привласнення та неефективного управління фінансовими ресурсами. В протилежному ж, випадку, користь від збільшення коштів у їхньому розпорядженні матиме, виключно, верхівка місцевої влади, а мешканці населених пунктів не отримуватимуть очікуваних вигід.

Отже, враховуючи виклики сьогодення в державі, (пов'язані з вторгненням у 2022 р. РФ в Україну та активними військовими діями, які ведуться у східному регіоні країни та на окупованій частині її південних областей), подальша діяльність органів управління на місцевому рівні залишається складною в питанні забезпечення запланованих фінансових надходжень до місцевих бюджетів, але має бути спрямована на максимальне наповнення джерел формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та ефективніше їх використання. З цією метою місцевій владі варто створити необхідні умови щодо подальшого забезпечення взаємодії органів управління при формуванні та використанні фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Це, на наш погляд, може стати можливим за умови досягнення поставлених ОМС завдань, які спрямовані на удосконалення напрямків управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів шляхом створення умов для реалізації заходів щодо забезпечення формування і цільового використання фінансових ресурсів; вдосконалення інформаційно-технічного забезпечення регіональних департаментів фінансів та фінансових управлінь районних міських рад, підготовки та підвищення кваліфікації їх працівників, а також побудови раціонально структурованої всієї

фінансової системи з притаманним їй та пристосованим до нинішніх умов механізмом управління.

Таким чином, в цілому з'ясовно, що на майбутній короткостроковий період в Україні потрібна розбудова дієвої та ефективної системи контролю фінансових ресурсів, яка базувалася б на міжнародних стандартах, а також основоположних принципах та кращих практиках ЄС, доцільно зосередити увагу на вирішенні низки проблемних питань, які стримують або мають негативний вплив на розвиток фінансового контролю. Все це, на нашу думку, обумовлює потребу в удосконаленні та посиленні інституційної основи наявних видів державного фінансового аудиту, що здійснює Держаудитслужба та впровадженні в діяльність нових видів і форм аудиту, які спрямовані на оцінку законності, ефективності, економності та результативності управління державними (місцевими) ресурсами та їх використання, правильності ведення бухгалтерського обліку, достовірності фінансової та бюджетної звітності, стану внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, оцінку надійності, безпеки, результативності та ефективності автоматизованих інформаційних систем, обробки інформації. Отже, пріоритетним напрямком, за таких умов, вважаємо, має стати подальше вивчення питань, пов'язаних із здійсненням операцій з управління фінансовими ресурсами у поєднанні з новітніми ІТ-технологіями, які спрямовані на співробітництво з провідними закордонними ІТ-компаніями та розробку вітчизняних аналогів згідно світових стандартів для установ та закладів бюджетної сфери. У відповідності до цього, ефективне формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів в кризових умовах та опісля повинно бути зорієнтоване не на функції та структуру управління, а на процеси, які здійснюються. Такий підхід, з нашої точки зору, є актуальним та своєчасним, оскільки дозволяє здійснювати процес управління фінансовими ресурсами через комплекс операцій (або ж їх сукупність), які зосереджені в місцевих бюджетах і передбачає вивчення органами управління їх впливу на кінцевий результат процесу управління фінансовими ресурсами ОМС [1].

ВИСНОВКИ

Актуальність дослідження обґрунтовується тим, що на сучасному етапі процесу інтеграції України з Європейською спільнотою (особливо це стосується довоєнного часу, тобто, до повномасштабної військової агресії РФ в Україну, активних бойових дій в південних та східних регіонах країни), були зроблені значні кроки у проведенні реформи міжбюджетних відносин; внесені та прийняті відповідні зміни до законодавства; зроблені уточнення в механізмі управління формуванням фінансових ресурсів місцевих бюджетів та розподілу коштів за нової системи вирівнювання.

За результатами проведеного дослідження сформульовані наступні висновки:

1. Висвітлено теоретико-методичне основи управління формуванням фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, де розкрито економічну сутність фінансових ресурсів місцевих бюджетів: їх складові елементи, джерела формування та нормативно-правове забезпечення; визначено роль управління фінансовими ресурсами в загальній системі місцевих бюджетів (органів місцевого самоврядування), а також приділена увага методиці оцінювання фінансових ресурсів місцевих бюджетів;

2. Проведено дослідження та зроблена оцінка стану управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету Сумської міської територіальної громади. З'ясовано, що основою фінансових ресурсів місцевих/регіональних бюджетів є власні доходи, тобто, це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансфери, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

3. Проведено аналіз наповнення фінансових ресурсів місцевих бюджетів та встановлено, що він здійснюється за рахунок коштів загального та спеціального фонду. При цьому встановлено, що частка їх надходжень впродовж трирічного періоду дослідження склала в середньому близько 97% та 3%,

відповідно, по названим джерелам формування фінансових ресурсів місцевого бюджету. Поряд із податковими надходженнями, у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів важлива роль належить офіційним трансферам (тобто, коштам, одержаним від органів державної влади, ОМС на безоплатній і безповоротній основі на освітню субвенцію, субвенцію на підготовку робітничих кадрів та медичну субвенцію). Використання коштів цього джерела формування фінансових ресурсів вказує на існуючу фінансову залежність ОМС та соціально-економічним розвитком територій. Поряд з цим, наповнення зведеного місцевого бюджету МТГ відбувається за рахунок неподаткових надходжень, коштів цільових фондів та інших надходжень. Однак, частка цих джерел у їх загальній структурі є незначною.

4. Здійснено оцінку управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів. При цьому з'ясовано, що вона проводиться в установленому порядку організації за виконанням місцевих/міського бюджетів з використанням даних форм фінансової та бюджетної звітності. Фінансова звітність бюджетних установ складається відповідно до вимог НП(С)БО та за формами, які затверджуються Міністерством фінансів України у порядку, заповнення якого встановлено Державним казначейством України за погодженням з Мінфіном. До того ж, управління фінансовими ресурсами та ефективне використання бюджетних коштів в межах видаткових повноважень між рівнями бюджетів, як вважають науковці-теоретики та дослідники-практики, необхідно здійснювати виходячи із стану СЕР та природно-ресурсного потенціалу територій.

5. З'ясовано, що результативність управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні, залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, напрямів використання бюджетних видатків та рівня їх фінансової спроможності в цілому. ОМС є відповідальними за соціально-економічний розвиток АТО та належне виконання покладених на них функцій у наповненні доходної частини місцевих бюджетів. Саме тому, СЕР регіонів, МТГ, міст та селищ повинен мати відповідне фінансування. Важливим, за таких умов, має стати розробка заходів щодо зміцнення забезпеченості фінансовими ресурсами для розвитку окремих

територій та запровадження дієвого інструментарію регулювання бюджетних відносин, спрямованих на формування бюджетів на рівні місцевого самоврядування.

6. Встановлено, що серед основних заходів, спрямованих на можливе покращення стану фінансового потенціалу місцевих бюджетів та його використання на розвиток соціально-економічної сфери ОТГ можуть стати: зниження рівня тіньової економічної діяльності у регіоні; зміцнення податкової дисципліни, скорочення (ліквідація) схем і технологій ухилення від сплати податків; покращення функціонування реального сектора економіки, перш за все, внаслідок посилення контролю за діяльністю збиткових підприємств на території регіону, ОТГ; забезпечення сприятливих умов для розвитку малого й середнього бізнесу; створення робочих місць, тощо.

7. Запропоновано використовувати (як напрям удосконалення удосконалення управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів) стратегію прогнозного бюджетного планування. Стратегічне (прогнозне) бюджетне планування є засобом обґрунтування й вибору стратегії щодо прийняття конкретних управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування щодо бюджетного регулювання. Бюджетне планування дозволяє забезпечити збалансованість бюджетів, визначити шляхи раціонального використання фінансових ресурсів. Прогнозне планування бюджету має здійснюватися на основі поглибленого аналізу причин і чинників недовиконання планів по результативним показникам звітної періоду і прогнозів; оцінки факторів СЕР з використанням сучасних ІКТ та прогнозних моделей. При цьому, має бути враховане обов'язкове резервування коштів (зادля здійснення непередбачених видатків, які не мають постійного характеру і не могли бути передбаченими під час прогнозного планування проекту бюджету).

8. Внесено пропозицію в питанні удосконалення бюджетного планування (в тому числі, й місцевих бюджетів) використовувати програмно-цільовий метод, тобто, метод управління бюджетними коштами, мета якого полягає у досягненні конкретних результатів коштами бюджету шляхом оцінювання

ефективності їх використання на всіх стадіях бюджетування. До того ж, даний метод дозволяє забезпечити зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами від їх використання; регулювати розподіл бюджетних коштів між окремими напрямками та програмами на базі вимірюваних результатів, сприяючи, при цьому, підвищенню ефективності й прозорості через посилення підзвітності та відповідальності за витратами коштів.

9. Вважаємо доцільним в процесі управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів (в залежності від цілей та завдань, які визначені найважливішими) використовувати економіко-математичне моделювання. Його використання дозволить спрогнозувати доходи бюджету з врахуванням показників СЕР країни (чи окремого регіону); зміни в податковому та бюджетному законодавстві; тенденції та циклічність розвитку соціально-економічних процесів та проводити факторний аналіз у відхиленнях фактичного виконання доходів бюджету від затверджених показників.

10. Зважаючи на наявні недоліки та недосконалість управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, виникла потреба вивчення іноземного досвіду формування фінансової бази регіонального самоврядування економічно розвинутих країн (як важливого етапу створення ефективної системи регіональних бюджетів в Україні) в умовах фінансової децентралізації, основу яких складають місцеві податкові надходження. Місцеві податки і збори в Україні встановлюються органами влади, які діють на місцевому рівні, але загальні питання їх стягнення регламентуються Податковим кодексом (зі змінами і доповненнями внесеними Законами України).

Таким чином, результати здійсненого дослідження дозволяють зробити узагальнюючий висновок, що на майбутній короткостроковий період в Україні потрібна розбудова дієвої та ефективної системи контролю фінансових ресурсів, яка базувалася б на міжнародних стандартах, а також основоположних принципах та кращих практиках ЄС; також доцільно зосередити увагу на вирішенні низки проблемних питань, які стримують або мають негативний вплив на розвиток фінансового контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алад'єва С. Е. Щодо ролі фінансових ресурсів у сфері управління на рівні місцевих бюджетів. «*Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*»: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam. 310 с. С. 30-32. ISBN 979-8-88862-114-1
2. Алад'єва С. Е. Фінансова стратегія як елемент алгоритму процесу управління бюджетами органів місцевого самоврядування. Матеріали *Науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів* Сумського НАУ (20-25 квітня, 2023 р., м. Суми). 2023. С.327.
3. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних держав : навч. посіб. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. 222 с.
4. Боярко І. М., Люта О. В., Пігуль Н. Г. Місцеві бюджети у забезпеченні соціально-економічного розвитку міста: монографія. Сумське видавництво ПВКП «Корпункт», 2012. 92 с.
5. Брязкало А.Є. Особливості формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 1. С.
6. Бюджетний кодекс України № 704-IX від 16.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>. (дата звернення: 11.01.2023).
7. Волинчук Ю. Особливості формування та використання фінансових ресурсів. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2013. Вип. 11, ч. 2. С. 96-101.
8. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Одеса: Атлант, 2010. 233 с.
9. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні : монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.
10. Демчак Р. Бюджетна децентралізація є основним чинником економічної безпеки держави. URL: <http://solydarnist.org/?p=15037> (дата звернення: 16.11.2023)

11. Ігнатенко Н. В. Практика формування фінансових ресурсів регіонального бюджету в умовах фінансової децентралізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. серія «Економічна»*, випуск 99, 2020. С. 92-102.

12. Малиновський В. Регіональний рівень організації влади країн Європи: сучасний стан і тенденції розвитку. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 1. С. 139-147.

13. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: Підручник К.: Знання, 2006. 677 с.

14. Мельник С., Криниця С. Про формування місцевих бюджетів. *Економіка України*. 2000. №1. С. 17-23.

15. Мельничук Н. Удосконалення управління формуванням і використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Світ фінансів*. Вип. 1 (18), 2019. С. 90-100.

16. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін. Асоціація міст України. К. ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

17. Податковий кодекс (із змінами і доповненнями внесеними Законами України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) [URL:https://tax.gov.ua/nk/](https://tax.gov.ua/nk/) (дата звернення: 15.09.2023)

18. Про бюджет Сумської міської територіальної громади на 2024 рік: Розпорядження від 25.12.2023 р. за №114 – СМР. Інформаційний портал Сумської міської ради. URL: <https://smr.gov.ua> (дата звернення: 05.01.2024)

19. Про внесення змін до спільного наказу Державного казначейства України і Головки КРУ України від 14.12.2004 р. № 215/338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0045-07#Text>

20. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 06.11.2022).

21. Про національну стратегію доходів. Офіційний канал Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 06.01.2024).

22. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>. (дата звернення: 06.11.2022)

23. Проць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. *Фінансовий простір*. 2015. № 1. С.221-227.

24. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08. Львів, 2019. 434 с.

25. Слухай С. В. Особливості фінансової підтримки місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2002. № 9. С. 48-55

26. Стецюк П.А. Економічна суть фінансових ресурсів. *Фінанси України: Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства Фінансів України*. К.: МФУ, 2007. №1. с. 129-143.

27. Сучасна бюджетна система: правила та процедури: навч. посібник. /За заг. ред. В. В. Зубенка; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження». К., 2017. 184 с.

28. Тарангул Л. Л. Регіональна податкова політика: зміст і особливості її реалізації. *Фінанси України*. 2000. № 10. С. 9-13.

29. Черник І. Д. Деякі питання правового регулювання місцевих податків в європейських країнах. *Податковий вісник*. 2018. № 2. С. 116-119.

30. Чугунов І. Я., Ігнатюк І. М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник*. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2016. № 28/1. С. 217-226.

31. Шуба В. Б. Моделі міжбюджетних відносин конкретних країн: загальне і особливе. *Фінанси України*. 2013. № 10. С. 62-65.

32. Щодо оподаткування податком на доходи фізичних осіб і військовим збором доходу у вигляді міжнародних грантів, які виплачуються на користь фізичних осіб-підприємців. *Пресслужба ДПС України від 15 вересня 2023 р.* <https://tax.gov.ua/media-tsentru/novini/709674.html> (дата звернення: 26.12.2023)

33. Юрченко К., Гудзь Г. Які ризики децентралізації? URL: <http://blog.liga.net/user/kyurchenko/article/17090.aspx>. (дата звернення: 06.11.2023)

34. Ялівець Г. 40% українських компаній вважають податковий режим перешкодою для розвитку бізнесу, - опитування. *Бізнес Цензор*. 15.12.2023 р. URL: https://biz.censor.net/news/3461822/40_ (дата звернення: 27.12.2023)

35. Індекс сприйняття корупції-2022. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-korupsiyi-2022/> (дата звернення: 10.01.2023).

36. Інфографіка Міністерства фінансів України. URL: https://t.me/s/MOF_ua?before=2208 (дата звернення: 10.01.2023)

37. Управління Держаудитслужби України в Сумській області. URL: <https://sm.dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages>

38. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of social economic development of society. The potential of modern science. volume 2. Sciemcee Publishing. London, United Kingdom. 2019. pp. 29-44.

ДОДАТКИ